

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav pro klasickou archeologii

Bakalářská práce

Tereza Pejchlová

Portrét Alexandra Velikého v helénistickém umění

Portrait of Alexander the Great in Hellenistic Art

Praha 2013

Vedoucí práce: PhDr. Ladislav Stančo, PhD.

Ráda bych tímto poděkovala především panu PhDr. Ladislavu Stančovi, PhD., vedoucímu práce, za jeho ochotu, vstřícný přístup, za velmi cenné rady a doporučení potřebné literatury. Toto poděkování také patří mé rodině za podporu, kterou mi během studia poskytovala.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

.....

Tereza Pejchlová

Abstrakt

Tato bakalářská práce se zabývá portréty Alexandra Velikého v řeckém umění helénistického období. Je zaměřena na obecnou charakteristiku, na popis a interpretaci jednotlivých portrétů, zejména v plastice, ale také na mincích, gemách, na nástěnných malbách a mozaikách. Práce rovněž zohledňuje antické literární prameny, které nám poskytují informace o Alexandrově vzhledu a o některých vyobrazeních, z nichž se většina nedochovala. Dále se srovnávají portréty vytvořené za Alexandrova života s těmi, jež byly zhotoveny teprve po jeho smrti. V závěru práce se v zobrazeních Alexandra zkoumají změny s ohledem na jeho přibývajícím věk.

Klíčová slova

portrét, Alexandr Veliký, umění helénistické, Makedonie

Abstract

This Bachelor thesis deals with the portraits of Alexander the Great in Greek art of the Hellenistic age. It is focused on the general characteristic and on the description, the interpretation of individual portraits, especially, in sculpture, but also on coins, gems, in wall paintings and mosaics. This thesis also takes account of ancient literary sources. They inform us of Alexander's appearance and of some images, most of which has not been preserved. Furthermore, the portraits which were created during Alexander's lifetime are compared with those, which were created only after his death. Finally, there are the changes in the images of Alexander due to his aging examined.

Keywords

portrait, Alexander the Great, Hellenistic Art, Macedon

Obsah

1. Úvod	7
2. Dějiny bádání	8
3. Portréty Alexandra Velikého	10
3.1 Vyobrazení Alexandra Velikého v antické literatuře	10
3.2 Vyobrazení Alexandra Velikého v archeologických pramenech	13
3.2.1 Plastika	15
3.2.1.1 Volná plastika	16
3.2.1.2 Reliéfní plastika	34
3.2.2 Mince	37
3.2.3 Gemy	39
3.2.4 Nástěnné malby	41
3.2.5 Mozaiky	42
3.3 Typy vyobrazení Alexandra Velikého	44
4. Srovnání vyobrazení za Alexandrova života a po jeho smrti	46
5. Sledování změn ve vyobrazeních s přibývajícím věkem	49
6. Závěr	51
7. Seznam použité literatury	54
8. Katalog	57
9. Seznam obrazových příloh	64

1. Úvod

Alexandr Veliký žil v letech 356 až 323 př. Kr. Byl synem makedonského krále Filipa II. a řecké princezny Olympias z Molossie v Épeiru. Po zavraždění svého otce se Alexandr v roce 336 př. Kr. stal novým králem v Makedonii jako Alexandros III. Makedonský. Během své vlády se nejvíce proslavil svým tažením proti Persii, za které převzal po smrti svého otce zodpovědnost. Po rozhodující bitvě u Gaugamel v roce 331 př. Kr., kdy byl zabit perský král Dáreios III., přijal Alexandr titul „Král králů“ a stal se tak vládcem perské říše. Jeho vojenské úspěchy pokračovaly a po dobytí dalších perských měst a založení měst nových Alexandr zahájil koncem roku 327 př. Kr. tažení ještě dále na východ, do Indie. Jen horečka, která zastihla Alexandra v roce 323 př. Kr. v Babylonu a již nakonec podlehl, zabránila Alexandrovi v dalších výbojích do Arábie a snad později i dále do západního Středomoří.

Alexandrové vojenské úspěchy, jež mu přinesly přívlastek Veliký a zajistily vládu téměř nad celou Asií, severní Afrikou a ve východní části Středomoří, zapříčinily oblibu jeho zobrazování, nejen v době Alexandrové vlády, ale především i po jeho smrti. Mnozí jeho nástupci v helénistických říších, ale také panovníci v římské říši, tvořili různá spodobnění Alexandra, nebo se mu snažili své vlastní portréty připodobnit.

Tato bakalářská práce se zabývá Alexandrovými portréty v řeckém umění helénistického období, které se dochovaly buď v originálech, pozdějších helénistických kopiích nebo římských kopiích, a také těmi, které známe jen z literárních zpráv antických autorů. Některá díla, která se nedochovala jako hmotný archeologický pramen, jsou totiž v rámci písemných pramenů – spisů starověkých autorů – zmiňována a blíže popisována. Díky těmto textům se mohou i identifikovat některá dochovaná díla porovnáním jejich podoby a popisu, čímž lze zjistit např. správnou interpretaci díla nebo jeho celkovou kompozici, kterou jinak většinou nelze určit z fragmentárního archeologického nálezu.

Jednotlivé kusy jsou popsány a rozděleny nejprve podle toho, zda se jedná o plastiku, volnou či reliéfní, mince, gemy, nástěnné malby nebo mozaiky. V rámci tohoto hrubého dělení jsou zde ještě rozlišeny menší podskupiny kvůli snazší orientaci ve zpětném vyhledávání děl. Dále jsou odlišeny jednotlivé typy vyobrazení, jež lze všeobecně z tohoto množství děl určit. Poté následuje srovnání stylu zobrazování Alexandra Velikého za jeho života a po jeho smrti. S tímto souvisí i přidávání božských atributů nebo připodobňování se antickým bohům, což někdy ztěžuje rozlišení hranic, zda se ještě jedná o portrét Alexandra zobrazeného jako boha, nebo o boha samotného. Závěrečná část práce se věnuje změnám v Alexandrově vyobrazení s přibývajícím věkem.

2. Dějiny bádání

Přelomovým bodem pro studium portréту Alexandra Velikého bylo v roce 1779 nalezení tzv. hermy typu Azara, která obsahovala nápis, jenž ji jednoznačně identifikoval jako Alexandra, syna Filipa Makedonského¹. V té době byla jediným známým Alexandrovým portrétem. S postupem času se nacházelo stále více a více kusů, jež vykazovaly Alexandrovy portrétní rysy, nebo je jen připomínaly. Již F. Koepp ve své práci *Über das Bildnis Alexanders des Grossen* (Berlin, 1892) zdůrazňuje, že se zabývá jen základními díly a že popsat všechny kusy známé v té době, včetně kusů nejistého určení, není snadno dosažitelné.

V minulosti vznikla již řada monografií a článků zabývajících se problematikou portréту Alexandra Velikého. Zpočátku bylo hlavním cílem těchto prací odlišit kusy se skutečnými portrétními rysy Alexandra od kusů, které zobrazovaly spíše božstva jako byl Apollón, Hélios nebo Zeus. Někdy je tato hranice tak tenká, že se dodnes u některých plastik nemůže s jistotou určit, koho zobrazují. Od počátku 20. století se autoři ve svých pracích snažili najít co nejlepší způsob roztřídění získaného materiálu. T. Schreiber ve své monografii *Studien über das Bildnis Alexanders des Grossen: Ein Beitrag zur alexandrinischen Kunstgeschichte mit einem Anhang über die Anfänge des Alexanderkultes* (Leipzig, 1903) ještě nezpracovává portréty jako celek, ale zaměřuje se spíše jen na určité – většinou alexandrijské – kusy, nebo je vzájemně srovnává. J. J. Bernoulli (*Die erhaltenen Darstellung Alexanders des Grossen*, München, 1905) rozlišuje portrétní hlavy na etické a patetické, na hlavy s krátkými a dlouhými vlasy a hlavy s přilbou. Celé postavy dělí formálně na nahé stojící nebo kráčející, buď se zdviženou levou nebo pravou paží, nebo bez zdvižené paže, na oděné stojící postavy a na postavy sedící. Dále odlišuje reliéfy a gemy. E. G. Suhr se ve své práci *Sculptured portraits of Greek statesmen with a special study of Alexander the Great* (Baltimore, 1931) zaměřuje především na plastiku a dělí portréty na ty s hlavou pootočenou doprava, rovně nebo doleva. M. Bieberová (*Alexander the Great in Greek and Roman Art*, Chicago, 1964) kritizuje na dvou předchozích pracích, že autoři nehledí na chronologické uspořádání podle doby vzniku jednotlivých děl. Rozděluje tak portréty do osmi skupin: portréty vytvořené v době než se stal Alexandr králem (do roku 336 př. Kr.), portréty Alexandra jako dobyvatele (336 – 330 př. Kr.), portréty Alexandra jako krále Asie (330 – 323 př. Kr.), portréty období diadochů (323 – 300 př. Kr.), portréty alexandrijského pojetí (3. a 2. století př. Kr.), portréty asijského pojetí (2. století př. Kr.), portréty pozdně helénistického a římského republikánského pojetí (1. století př. Kr.) a portréty římského císařského pojetí (1. – 3. století po Kr.). J. J. Pollitt (*Art in*

¹ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ ΜΑΚΕ [δόνων βασιλεύς]

the Hellenistic Age, Cambridge University Press, 1986) třídí dochované pozůstatky soch do dvou typů, heroického a božského, s tím, že heroický typ zřejmě vycházel z Lýsippových portrétů a božský typ patrně z maleb od Apella a z legendy, která se o Alexandrovi vytvářela. A. F. Stewart (*Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*, University of California Press, 1993) nejprve zkoumá všechny dochované antické texty, které se týkají života a portrétu Alexandra. Ve druhé části své monografie autor propojuje díla známá z literárních zpráv s dochovanými hmotnými kusy a v přehledu je rozděluje do jednotlivých období podle toho, pro koho měla být díla vytvořena. Následně se zabývá Alexandrovým životem a v rámci toho pojednává o jeho portrétech vyjadřujících zprvu pouze člověka, pak héraa a nakonec nepřemožitelného boha.

3. Portréty Alexandra Velikého

Alexandr Veliký byl častým tématem uměleckého ztvárnění, což vyplývá jak z antických písemných pramenů (viz 3.1), tak z množství archeologických nálezů, které se jeho osobě přisuzují (viz 3.2). Tyto portréty vznikaly nejen v době Alexandrově, ale také po jeho smrti a to i o několik století později. Důvodem je zcela jistě jeho proslulost, kterou získal především podmaněním si barbarského světa na východ od Řecka a kvůli faktu, že se mu tento čin povedl v poměrně raném věku života. Kvůli tomu, že Alexandr zemřel mladý² a tudíž nestihl vykonat další tažení, která by již nemusela být tak úspěšná, zůstal v povědomí světa jako vítěz a představitel ideálu věčného mládí, což se do jisté míry snažili jeho následovníci skrze Alexandrovy portréty zachovat či znovu oživit.

3.1 Vyobrazení Alexandra Velikého v antické literatuře

Hlavními antickými autory, kteří ve svých dílech poskytují informace o portrétech Alexandra Velikého, jsou Ailiános, Athénaios, Diodóros Sicilský, Libanios, Lúkiános, Pausaniás, Plinius Starší, Plútarchos, a Suetonius. Je však nutné podotknout, že všichni pochází až z římské doby, tedy dlouho poté, kdy žil Alexandr a umělci tvořící jeho podobizny. Nejdůležitějšími z těchto spisovatelů jsou především Plinius, pak Plútarchos a Pausaniás. Plinius se ve své *Naturalis historia* (XXXIV a XXXV) v rámci pojednání o bronzu a malířství zabývá sochaři a malíři a jejich díly. Většinou jen píše o tom, co je zobrazeno, popřípadě kde bylo dílo umístěno. Pausaniás ve svých *Cestách po Řecku* popisuje, co na jednotlivých lokalitách spatřil, tedy opět poskytuje strohé informace o podobě a umístění děl. Plútarchos (*Alex. 4.1, De Alex. Magni 2.2*) je důležitým pramenem v tom smyslu, že navíc uvádí typické rysy Alexandra Velikého, což je velmi nápomocné pro určení jeho portréту.

Protože ale Plútarchos žil až na přelomu 1. a 2. století po Kr., nemohl s jistotou vědět, jak Alexandr Veliký vypadal ve skutečnosti. Svůj popis jeho rysů získal ze soch vytvořených Lýsippem, o nichž tvrdí, že ony nejlépe odpovídají skutečnému Alexandrovu vzhledu. Podle Plútarcha se právě Lýsippovi povedlo nejlépe zachytit znaky typické pro Alexandra, které se pak jeho nástupci snažili napodobovat ve svých vlastních portrétech. „*Vzhled jeho těla jeví nejlépe sochy vytvořené Lýsippem; od něho jediného si také přál být vypodobňován. Neboť co později mnozí z jeho nástupců i mnozí z přátel napodobovali, totiž přímé držení krku, jenž byl poněkud nachýlen k levé straně, a vlahost očí, to tento umělec přesně zachoval. Ale když ho Apellés maloval s bleskem v ruce, nevyjádřil věrně barvu jeho pleti, nýbrž učinil ho tmavějším a zašpiněným. Ale on byl, jak vyprávějí, bílý, a ta bělost měla růžový nádech, hlavně na prsou*

² Zemřel ve věku nedožitých třiceti tří let.

a na obličejí.“ (Plútarchos, *Alex.* 4.1). V jiném díle k této charakteristice ještě přidává typickou tvář pohlížející vzhůru k nebi a schopnost v sochách vyjádřit mužný a lvu podobný výraz (Plútarchos, *De Alex. Magni* 2.2). Ailiános (*Var. hist.* XII, 14.) navíc píše o pozvednutých vlasech nad čelem jako o zvláštní Alexandrově charakteristice (Suhr 1931, 51).

Z těchto literárních pramenů se také dozvídáme, že sám Alexandr dal právo sebe portrétovat jen třem umělcům té doby. Vytváření Alexandrových soch bylo výsadním úkolem dvorního umělce Lýsippa ze Sikyónu, portréty v malířství byly svěřeny do rukou Apella z Kóu a vyřezávání gem a snad i tvorbu obrazů na mincích měl na starosti Pyrgotelés (Suhr 1931, 52). To ovšem nutně neznamená, jak je v pramenech doloženo, že jiní umělci, ať už za Alexandrova života nebo až po jeho smrti, nevytvářeli portréty tohoto vládce.

Antičtí autoři pojednávají o mnoha Alexandrových portrétech sochařských. O Lýsippovi píše Plinius, že tvořil díla z bronzu a že zhotovil celou řadu soch spodobňujících Alexandra Velikého a to už od jeho dětství. Socha Alexandra jako malého dítěte se prý líbila římskému císaři Neronovi tak moc, že ji nechal pozlatit. Protože ale tato inovace dílu ubrala na umělecké kráse, bylo zlato odstraněno. Dále podle Plinia vytvořil Lýsippos sochu Alexandra na lovu zasvěcenou do Delf (*Plinius, Natur. hist.* XXXIV, 19.). Pravděpodobně se jedná o skupinu soch představujících Alexandrův lov na lva, o které hovoří Plútarchos: „*Tento lov věnoval Kratéros do Delf, dav zhotovit měděné³ sochy lva, psů, krále bojujícího s tím lvem a sebe spěchajícího mu na pomoc. Část sousoší vytvořil Lýsippos, část Leócharés.*“ (Plútarchos, *Alex.* 40.3). Podle Plútarcha bylo toto dílo tak realistické a přesvědčivé, že když Antipatrův syn Kassandros, který měl na svědomí pozdější vyvraždění Alexandrový rodiny (Bieber 1964, 22), uviděl Alexandrovu sochu, pokládal ji na okamžik za skutečného Alexandra: „*Vůbec prý tenkrát pronikla taková hrůza a bázeň duší Kassandrovou, že ještě o mnoho let později, už jako král makedonský a pán Řecka, když se jednou procházel v Delfech, prohlížeje při tom sochy, a najednou se objevila socha Alexandrova, byl náhle jako bleskem zasažen, zachvěl se a tělo se mu roztřásl a jen s námahou se vzpamatoval, pocítiv závrať při tom pohledu.*“ (Plútarchos, *Alex.* 74.4). Plinius ještě zmiňuje sochu Alexandra v lovecké skupině v Thespií od Lýsippova syna Euthykrate, sochy Alexandra a jeho otce Filipa v kvadrize od Eufranóra a další jejich sousoší od Chárea (*Plinius, Natur. hist.* XXXIV, 19.).

U Plútarcha se dochovala zpráva, že Lýsippos vystihl lépe sochařské zobrazení Alexandra držícího kopí, nežli Apellés namaloval obraz Alexandra s bleskem (Plútarchos, *De Iside* 24.). Neuvádí však, kde tato socha stála.

³ podle jiných překladů bronzové

Pausaniás zmiňuje v rámci povídání o Ptolemaiovi sochy Alexandra a jeho otce, které stály v Athénách za sochami egyptských králů, přesnější místo ale neuvádí (*Pausaniás, Descript. Graec. I, 9.*). Dále jmenuje další tři vyobrazení v Olympii. Prvním je socha Alexandra ve Filippeiu spolu se členy jeho rodiny. Tato díla byla prý zhotovena ze zlata a slonoviny Leócharem (*Pausaniás, Descript. Graec. V, 20.*). V Olympii v posvátném okrsku Altidě stál také podle Pausánia Alexandr připodobněný Diovi. Jednalo se o votivní dar, který měl být u velkého chrámu, patrně Diova (*Pausaniás, Descript. Graec. V, 25.*). Třetím vyobrazením měla být skupina soch Filipa, Alexandra, Seleuka a Antigona, z nichž jen Antigonos byl spodobněn jako pěšák a ostatní jako jezdci na koních (*Pausaniás, Descript. Graec. VI, 11.*).

Arriános ve svém díle Tažení Alexandra Velikého (*Anab. I, 16, 4*) píše o Lýsippově skupině soch vytvořené v Dionu u hory Olympu. Skupina byla památníkem na bitvu u řeky Grániku a obsahovala dvacet pět bronzových postav.⁴ Arriános sice nezmiňuje, že byl Alexandr ve skupině přítomen, ale píše o tom Velleius Paterculus (*Historia Romana I, 11, 3 – 4*). Snad se jedná o stejné sochařské dílo, které jmenuje Plinius (*Natur. hist. XXXIV, 19.*) a o kterém říká, že ho Metellus po dobytí Makedonie převezl do Říma.

Libanios (*Ecphr. XXVII, 1.*) popisuje sochu Alexandra na koni v prudkém pohybu, jejíž baze měla být podepřena čtyřmi sloupy. Na rozdíl od předchozích autorů udává podrobnější údaje týkající se vzhledu Alexandra. Alexandr byl zde zobrazen bez přilby s volně vlajícími vlasy, hlavu měl pootočenou na stranu, pravou paži nataženou směrem od těla a levou ruku měl ukrytou v plášti chlamys. Autor ale neuvádí místo vztyčení sochy, ani událost, ke které se váže.

Athénaios (*V, 202 a 203*) zmiňuje procesí Ptolemáia II., kde byla Alexandrova socha spolu se sochou Ptolemáia. Obě měly na hlavě zlaté věnce (*Suhr 1931, 59 – 61*).

Suetonius v rámci vyprávění o Caesarově životě píše, že když Caesar viděl v Herkulově chrámu v Gades Alexandrovu sochu, hluboce si povzdechl, protože nevykonal žádné pamětihodné činy ve věku, v jakém Alexandr Veliký už dobyl svět (*Suetonius, Jul. 7*).

Co se týče malířských děl zobrazujících Alexandra a jejich tvůrců, tak o nich nejlépe vypovídá Plinius. Podle Plinia předčil všechny své předchůdce i následovníky malíř Apellés z Kóu, jemuž jako jedinému udělil Alexandr výsadní právo malovat svou podobu. Prý stvořil nespočet malířských děl nejen samotného vládce, ale i jeho otce Filipa. Mezi jeho díla patřila malba Alexandra s bleskem v Artemidině chrámu v Efesu. Dále malba Kastora a Polideuka doprovázených bohyní Vítězství a Alexandrem Velikým a malba Alexandra sedícího na

⁴ Plútarchos uvádí třicet čtyři postav, z nichž devět bylo pěších.

triumfálním voze se symbolickou postavou Války se spoutanýma rukama za zády. Obě tyto malby byly přeneseny za císaře Augusta na Forum Augusti do Říma. Za císaře Claudia byly hlavy Alexandra nahrazeny portrétem Augusta.

Malba zobrazující Alexandra s bohem Panem byla dílem Protogena z Kaunu. Filoxenos z Eretrie podle Plinia namaloval pro krále Kassandra obraz bitvy mezi Alexandrem a Dáreiem (*Plinius, Natur. hist. XXXV, 36.*). Dalším malířem, který spodobnil Alexandra, byl Antifilos pocházející z Egypta. Mezi jeho díla patří Filip a Alexandr s Minervou v Oktaviině portiku a Alexandr jako dítě v Portiku Filipově (*Plinius, Natur. hist. XXXV, 37.*). Níkias z Athén namaloval obraz Alexandra umístěný v Pompeiově portiku (*Plinius, Natur. hist. XXXV, 40.*).

Lúkiános (*Herod. s. Aëtion, 5*) píše o malbě znázorňující svatbu Alexandra s Roxanou od malíře Aetiona. Alexandr v tomto výjevu podával své nevěstě, sedící a skromně hledící k zemi, věnec. Byl zde vyobrazen i Héfaistión, různí služebníci a eróti. Lúkiános zde ale spíše hovoří o malbě jako celku, a tudíž nepodává podrobnější informace o Alexandrově podobě (*Suhr 1931, 63 – 64*).

Dalším písemným pramenem zmiňujícím Alexandrovo vyobrazení je Bibliotheca Historica, kterou sepsal Diodóros Sicilský. Popisuje zde (*Bibl. hist. XVIII, 26.*) Alexandrův pohřební vůz, který vezl sarkofág s ostatky tohoto panovníka. Vůz byl zaklenut stříškou nesenou iónskými sloupy ze zlata. Uvnitř tohoto sloupoví byly jako zástěny okolo sarkofágu zavěšené zlaté sítě, na kterých visely čtyři malby. Právě na jedné z nich byl namalován Alexandr, jak sedí na voze, v rukou drží žezlo a naproti němu jsou podle svého postavení seřazeni Makedoňané a Peršané (*Pollitt 1986, 19*).

Co se týče gem, tak v dochované antické literatuře nejsou o konkrétních dílech a umělcích žádné podrobné zmínky. U Suetonia se pouze dočteme o tom, že císař Augustus používal mimo jiných i pečetní prsten s portrétem Alexandra Velikého. (*Suetonius, Aug. 50*).

3.2 Vyobrazení Alexandra Velikého v archeologických pramenech

To, že se nám dochovalo mnoho Alexandrových portrétů, je především zásluha kopistů, kteří znovu vytvářeli pro své zákazníky repliky dřívějších děl. Pochopitelně jsou k dispozici i originály, ale většina jich vznikla až po panovníkově smrti, a proto se nemusí shodovat se skutečnou Alexandrovou podobou. Navíc i samotná Alexandrova spodobnění, jež vznikla za jeho života, nemusí jeho skutečnému vzhledu odpovídat a spíše ukazují to, jak chtěl být tento panovník prezentován. Ostatní jsou kopie vytvořené buď ještě v helénistickém období za vlády helénistických panovníků, nebo kopie římské, které v celkovém množství převládají.

Alexandrové portréty vznikaly nejen v Makedonii a řeckých státech, ale rovněž na územích, která si tento panovník podmanil, tedy především v Egyptě, ale také v Malé Asii, na Blízkém a Středním východě a v oblasti Dálného východu. Předmětem vyobrazování se stal Alexandr i v Itálii. Nejvíce jeho spodobnění se dochovalo z Egypta, Itálie, méně pak ze samotného Řecka a asijských oblastí. Prostřednictvím římských kopistů se sice toto množství výrazně rozšiřuje, ale to se více týká děl řecké a egyptské provenience, protože Římané vytvářeli spíše kopie zobrazení z těchto dvou oblastí než kopie děl pocházejících z „barbarského světa“ z východu.

V souvislosti s kopiemi je nutno vzít v úvahu skutečnost, že kopisté mohli vkládat do svých děl svou invenci. V samotných dílech by se tak odrážel vliv doby, ve které tato díla tvořili. Potom by tedy bylo vhodnější mluvit, ne o kopiích, ale o adaptacích děl starších (*Bieber 1964*, 16). Zřejmě právě kvůli tomuto volnému přizpůsobení si předlohy je v některých případech těžší určit, zda se v zobrazení opravdu jedná o samotného Alexandra. Navíc i u samotných originálů vytvořených za panovníkova života je nutno si položit otázku, nakolik měly portréty představovat Alexandrův skutečný vzhled a nakolik mohly být idealizované.

Všeobecně se pro identifikaci díla jako portrétu Alexandra Velikého hledají v jednotlivých kusech charakteristiky popisované antickými autory, nebo podobnost s hermou Azara, která je jediným sochařským Alexandrovým zobrazením potvrzeným nápisem, a také podobnost s vyobrazeními na mincích. V případě samotných mincí, ale rovněž v sochařství, jsou dále určujícími prvky atributy poukazující na Alexandrovu osobu a jeho činy.

V dílech se tedy obecně hledá nachýlení krku vlevo, pohled vzhůru a vyjádření lvího charakteru. Avšak lze očekávat i jistou rozmanitost, protože tento popis se vztahuje pravděpodobně jen k jedné nebo několika sochám vytvořených pouze jedním sochařem – Lýsippem. Badatelé interpretují Plútarchem zmiňovaný lví charakter nebo vyjádření jako způsob uspořádání vlasů podobný lví hřívě. Alexandrové vlasy by proto měly být objemné a husté. Dalším typickým rysem je vyčesání vlasů vysoko nad čelem, kde se rozbíhají jednotlivé prameny do stran. Tento prvek je nazýván termínem z řečtiny tzv. anastolé. Z mincí přibývají rysy zahrnující hrbol na čele a rovný nos s mírně zahnutou špičkou. (*Kunze 2000*, 29). Důležitým znakem, jímž se Alexandr odlišuje od svých předchůdců, včetně jeho otce Filipa II., a který jeho následníci zobrazovali i na svých portrétech, je holá tvář bez vousů. Zpočátku to jistě souvisí se skutečností, že byl mladý, ale protože se tak nechal zobrazovat i později, kdy mu již vousy určitě rostly, je pravděpodobné, že si tento rys ponechal, aby zdůraznil svou výjimečnost (*Smith 1991*, 21).

Co se týče atributů u Alexandrových portrétů, lze je zjednodušeně rozdělit na královské a božské. Mezi královské atributy se řadí především diadém, rovná stuha převázaná okolo hlavy s volně ponechanými konci vzadu na temeni. Objevuje se jak na mincovních ražbách, tak na sochařských dílech (*Smith 1991*, 20). Tento znak královské moci však Alexandr přijal pravděpodobně až po vítězné rozhodující bitvě u Gaugamel a po přijetí titulu Krále Asie v roce 331 př. Kr. (*Fredricksmeyer 1997*, 107). Dále spíše než atributem ale znakem zobrazení krále byl postoj, který zaujímal. V Alexandrově době byla nejčastějším způsobem spodobnění krále stojící neoděná postava nebo postava s krátkým pláštěm (chlamydou) přehozeným přes rameno. Pro Alexandra bylo navíc typické jezdecké kopí, s nímž dobyl všechna území. Byla vytvářena také jezdecká vyobrazení. Postava krále ve zbroji byla méně častá a naznačovala ryze vojenský kontext (*Smith 1991*, 19). K božským atributům vyskytujícím se u Alexandrových portrétů, osvojených však ve většině případů až po Alexandrově smrti, patří lví kůže přehozená přes hlavu, jež naznačuje spojení se zbožštělým héroem Héraklem, dále sloní skalp, který poukazuje na tažení v Indii, nebo beraní rohy Dia-Ammóna. Alexandr rovněž může být zobrazován v oděvu a postoji, kterými je připodobněn různým božstvům.

Obecně lze díla rozdělit podle toho, v jaké technice byla vyhotovena a v jakém stavu se do současnosti zachovala. Nejpočetnější zastoupení archeologických nálezů je ve volné plastice, mnohem méně pak v plastice reliéfní. Dochovala se také řada mincí, několik gem, z nichž se dnes již některé nepovažují za Alexandrovo vyobrazení, a malé množství nástěnných maleb a mozaik. Poslední dvě jmenované kategorie se částečně mohou překrývat v tom smyslu, že některá mozaika tvoří kopii nástěnné malby, která se do současné doby nedochovala, a proto by se měla zahrnout do obou stanovených skupin.

3.2.1 Plastika

V plastice se dochovalo velké množství kusů, které jsou pokládány za vyobrazení Alexandra Velikého. Zejména se jedná o hlavy nebo busty, které se ve většině případů odlomily z celých postav, protože s uměním portrétu v podobě bust, kde je důležitá především hlava, se setkáváme až s Římany. V některých případech se ve velké plastice zachovaly i sochy celých postav s větší či menší mírou poškození. Řada bronzových sošek malé velikosti, jež zřejmě představují Alexandra, však může poskytnout přibližný náhled, jak takové monumentální sochy, z nichž zůstala pouze horní část, vypadaly (*Smith 1991*, 19). V reliéfní plastice z období helénismu se dochoval pouze tzv. „Alexandrov sarkofág“, na němž je s větší pravděpodobností Alexandr vyobrazen. Jsou zde zařazeny kusy pocházející z helénistického

období, ale také kusy vytvořené až v období římském, které však mohou být kopiemi děl starších.

3.2.1.1 Volná plastika

Hlavy a busty

Do první skupiny patří dochované hlavy nebo busty považované s větší či menší mírou pravděpodobnosti za portréty Alexandra Velikého, které jsou pootočené doleva.

Mramorová hlava (Příloha 1), která se nyní nachází v Archeologickém muzeu v Pelli, zobrazuje zřejmě Alexandra Velikého. Byla náhodně objevena v oblasti Jannitsá nedaleko makedonského města Pelly. Jde o helénistickou kopii z doby vlády Filipa V. nebo Persea, tedy cca. 200 – 175 př. Kr. (*Pollitt 1986*, 21). Předpokládaná doba vzniku jejího originálu se klade asi do 30. let 4. století př. Kr. (*Kunze 2000*, 41) a to na základě stylu provedení bez dramatického přehánění a obecného pojetí očí a vlasů, které odpovídají řeckému sochařství té doby (*Pollitt 1986*, 21).

Alexandrova hlava s částí krku, pootočená doleva, se zde naklání na levou stranu. Ačkoli je levá strana obličeje vlivem zvětrávání poškozenější než strana pravá a velká část nosu a brady se odlomila, je zde patrné celkové jemnější pojetí, což zřejmě značí jak mladistvý věk zobrazeného subjektu, tak snahu o idealizaci. Oválný obličej je orámován delšími kudrnatými prameny vlasů, které směřují do čela. Na horní části čela je zřetelná podélná prohlubeň, která snad měla sloužit pro připevnění nějakého prvku z jiného materiálu, pravděpodobně pro diadém.

Hlava byla pravděpodobně součástí celé sochy mírně nadživotní velikosti. Kvůli méně opracovanému povrchu na temeni a na levé straně hlavy lze předpokládat, že socha byla patrně těmito stranami odvrácena od pozorovatele (*Kunze 2000*, 41).

Mramorová hlava z Pergamu (Příloha 2), uložená v archeologickém muzeu v Istanbulu, byla nalezena v roce 1900 v sutí na pergamské dolní agoře. Tento originál se datuje do vrcholně helénistické doby do první poloviny 2. století př. Kr. (*Kunze 2000*, 51).

Na hlavě je patrné jemné naklonění vlevo, podobné jako u hlavy z Pelly. Odlišný je ale tento portrét jak v celkovém pojetí tváře, tak v uspořádání vlasů. Až na levou polovinu špičky nosu je povrch neponičený, a tak je dobře viditelná modelace obličeje, především zvrásněné čelo. Pootevřené rty jsou plné a výrazné. Na rozdíl od portrétu z Pelly jsou zde vlasy přilehlé těsně u hlavy a nevyčnívají tak příliš do prostoru. Pouze kolem obličejové části se jeví

prameny vlasů plastičtější. V ose obličeje se oddělují nad čelem a splývají do stran v mírných vlnách podél hlavy.

Vráskami na čele a patetickým pohledem se portrét blíží helénistickému baroku. Svým výrazem a provedením se proto někdy přirovnává k Velkému Diově oltáři v Pergamu (*Bieber 1965*, 187). Pojetím vlasů se pergamská hlava velmi podobá drážďanské hlavě (*viz níže*).

Do jakého kontextu by měl tento nález v Pergamu patřit, není dosud zcela jisté. W. Radt ve svém článku *Der „Alexanderkopf“ in Istanbul* (*Arch. Anz.*, 1981, s. 583 – 596) přišel s myšlenkou, že tato hlava patřila k pergamskému oltáři a zobrazovala buď tvář olympského boha nebo giganta. Uvažoval ale také nad možností, že samotný Alexandr mohl být rovněž součástí vlysu s gigantomachií a bojovat tak po boku olympských bohů (*Pollitt 1986*, 304, pozn. 3). K podobnému názoru se přiklání B. S. Ridgwayová. Ta ovšem připisuje hlavu kvůli vlasům, které jsou na boha příliš krátké, spíše gigantovi než olympskému bohovi. Možnost, že by mohl být Alexandr na vlysu přítomen, vylučuje (*Ridgway 1990*, 121). Podle J. J. Pollitta však rysy tváře spíše naznačují, že jde o vyobrazení Alexandra Velikého a hlava byla pravděpodobně součástí sochy určené snad pro panovnický kult v Pergamu (*Pollitt 1986*, 29). Z uspořádání vlasů je možné soudit, že hlava spíše nebyla součástí pergamského vlysu s gigantomachií. Na vlyse je zobrazen moment z bitvy a všechny postavy jsou v určitém pohybu, tudíž by tomu měl určitým způsobem odpovídat i vzhled vlasů. Pokud by hlava představovala giganta, vlasy by měly být objemnější a vlát ve vzduchu jako u jiných postav gigantů. Hlavy, které se dochovaly spíše u bohů než u bohů, nemají sice tak rozevláté neupravené vlasy jako giganti, protože je mají většinou svázané, ale přesto je z nich znatelný určitý pohyb. U pergamského portrétu byly vlasy zřejmě také převázány, což je důvodem toho, proč jsou na temeni přilehlé k hlavě, ale vlnité prameny nad čelem splývají spíše poklidně a nenaznačují tak celkový prudký pohyb postavy, která by byla součástí tohoto vlysu.

Alexandr typu Schwarzenberg (Příloha 3), který je dnes k vidění v Glyptotéce v Mnichově, byl pravděpodobně nalezen v Tivoli. Jedná se o římskou kopii snad Lýsippova originálu (*Ridgway 1990*, 123) z 30. let 4. století př. Kr. Tato hlava z italského mramoru byla zveřejněna v roce 1967 (*Kunze 2000*, 39).

Hlava se dochovala v poměrně dobrém stavu až na odlomený nos. V tomto případě se jen velmi nepatrně naklání a otáčí na levou stranu. Tvář se od předchozích příkladů liší v tom, že je spíše hubenější s výrazněji vystupujícími lícními kostmi a užšími rty. Účesem se podobá pergamské hlavě, ale vlnité vlasy oddělené pěšinkou uprostřed jsou poněkud kratší, a tak odhalují uši.

Způsob zakončení dolní části krku poukazuje na skutečnost, že hlava byla zasazena buď do busty nebo připojena k celé postavě, jejíž vrchní část těla byla překryta oděvem, např. aigidou, v podobě, která je vyobrazena u bronzových sošek Alexandra s aigidou z Egypta (*viz. Celé postavy níže*). U neoděných soch nebyly hlavy většinou vyráběny samostatně, aby poté byly nasazovány na zbytek tvořeného díla (*Kunze 2000, 39*).

Alabastrová busta (Příloha 4), dnes v Brooklynském muzeu v New Yorku, byla objevena v Egyptě v Alexandrii. Technika, již je busta, zejména její styl očí, vyrobena, byla v Alexandrii typická pro 2. století př. Kr., což pomáhá sochu datovat do této doby (*Bieber 1965, 186 – 187*).

Z tohoto kusu se dochovala nejen hlava, krk, ale i část hrudi z pravé strany. Zatímco krk se sklání spíše na pravou stranu, tak hlava je nakloněna na stranu opačnou a zároveň se stáčí ve stejném směru. Dílo je jemně provedeno bez výrazné modelace tváře, která se jeví masitější a spíše okrouhlá než oválná. Očima, v nichž jsou zřetelné reliéfně vytvořené duhovky, hledí zobrazená postava doleva vzhůru. Nos je rovný a ústa s plnými rty se pootevírají. Stejně jako u hlavy z Pelly je na čele podélná prohlubeň. Kudrnaté vlasy jsou nad čelem vyčesané a odtud se také rozbíhají do stran. Vlasy tvoří dojem většího objemu, ale opět jen kolem obličejové části, kde jsou provedeny plastičtěji. Na pravém rameni busty zůstal patrný cíp pláště, který měl pravděpodobně stejné uspořádání jako plášť na zhruba o sto let starší sošce z Priéné (*viz níže*).

Držení hlavy a směr pohledu je shodný s Plútarchovým popisem Alexandra, což je také důvod, proč se tato busta jemu přisuzuje (*Bieber 1965, 186*). Tvář idealizovaného pojetí, které je typické pro většinu alexandrijských vyobrazení tohoto panovníka, působí v tomto případě velmi mladistvě a zdá se, že tvář patří velmi mladému chlapci a ne onomu velkému dobyvateli, který osvobodil Egypt od nadvlády Peršanů.

Hlava v Britském muzeu v Londýně (Příloha 5) pochází z Alexandrie. Je zhotovena z parského mramoru a byla pravděpodobně součástí sochy z pozdního 2. století př. Kr. (*Kunze 2000, 55*).

Naklonění a pootočení krku a hlavy je zde patrnější. Obličej je zde opět jemný a masitější. Méně výrazná brada je spíše rovně seseknutá a vytváří tak dojem hranatější tváře. Rty jsou opět plné. Uprostřed čela vede mírně zahlubená linie pro diadém. Kudrnaté vlasy v tomto případě rozděluje pěšinka, která vede ne středem hlavy, ale je posunutá trochu vlevo. Krátké prameny na vrchu hlavy spadají do čela, zatímco prameny vlasů po straně se prodlužují a splývají až na zadní část krku.

Zakončení krku naznačuje, že hlava byla původně součástí celé sochy. Blok kamene, z něhož je portrét vyroben, nevystačil na zadní část hlavy, a proto také není tato oblast zcela opracovaná. Je pravděpodobné, že kadeře v zadní části hlavy a také na jejím vrchu byly doplněny štukem (*Kunze 2000, 55*).

Hlava, kterou T. Schreiber odkoupil pro sbírku Ernesta Sieglinu ve Stuttgartu v roce 1899 v Alexandrii od obchodníka, který údajně prodával jen nálezy z oblasti tohoto města, což je jeden z důvodů, proč se jí přisuzuje původ z Alexandrie, je podživotní velikosti (*Schreiber 1903, 46*). Druhým důvodem alexandrijského původu je její celkové pojetí. Na základě jemného provedení, jež je podobné alexandrijskému stylu, ji J. J. Bernoulli považuje za dílo attických umělců, kteří přišli do Alexandrie, a byli tak ovlivněni místní tvorbou (*Bernoulli 1905, 37*). Nyní se tato hlava ze 3. století př. Kr. nachází v muzeu ve Stuttgartu (*Bieber 1964, 58*).

Co se týče tvaru a stylu pojetí obličeje je nutno podotknout, že je v tomto ohledu, až na patrnější lícní kosti, totožný s předchozí hlavou v Britském muzeu. Tento kus je ovšem zhotoven v menším měřítku a v horším provedení. Vlasy nejsou příliš pečlivě vytvořeny a celá zadní část od vrchu hlavy až po konec krku je odseknutá.

Hlava působí příliš idealizovaným dojmem na to, aby se z ní daly vyzorovat přesné portrétní rysy Alexandra Velikého, a tak pravděpodobně nesloužila jako portrét. Snad šlo o výrobek dekorativního umění, než o hlavu, která by měla být součástí celé sochy (*Suhr 1931, 100 – 101*).

Mramorová hlava v Glyptotéce Ny-Carlsberg v Kodani (Příloha 6) se někdy řadí spíše mezi nejisté portréty Alexandra Velikého (*Schreiber 1903, 96*). Byla nalezena v Alexandrii a pochází až z helénistické doby po Alexandrovi (*Bieber 1964, 59*).

Svým vzhledem se hlava podobá hlavě ve sbírce Barracco (*viz níže*), ačkoli je nakloněna na opačnou stranu. Oválný obličej je hladký bez zvrásnění, nos a rty se však od ní liší. Přestože se nos odlomil, jeho šíře je dobře patrná. Tento kus má nos užší a pootevřené rty plošší. Vlnité vlasy vyčesané nad čelem nejsou rozděleny pěšinkou a po stranách splývají přes uši. Z neopracovaného vrchu zadní části hlavy lze soudit, že zde zřejmě byla umístěna nějaká pokrývka hlavy z jiného materiálu, pravděpodobně kovu (*Suhr 1931, 129*).

Hlava, jež se nachází ve sbírce Alexandra Max. de Zogheba, pochází z Alexandrie. Zřejmě patří až do římské doby (*Schreiber 1903, 54*).

Špička nosu a malá část temene hlavy se odlomila, jinak je hlava celkem dobře zachovalá. Svými vlasy a obličejovými rysy se podobá hlavě v Britském muzeu v Londýně (*viz výše*),

což je také důvodem, proč je tato hlava zde uvedena. Je však v méně propracovaném horším provedení. Na čele je zjevná podélná prohlubeň pro diadém.

Celkově lze z příkladů pocházejících z egyptské Alexandrie soudit, že umělci v této oblasti zobrazovali Alexandra v jemné idealizované zbožštělé podobě.

Část bronzové sochy ze soukromé sbírky byla v roce 2000 předmětem výstavy ve Winckelmannově muzeu ve Stendalu v Německu pod názvem „Alexander der Grosse – König der Welt: Eine neuentdeckte Bronzestatue“. Na základě technických detailů je socha považována za římskou kopii z druhé poloviny 2. století př. Kr. podle řeckého originálu zhotoveného snad brzy po Alexandrově smrti (*Kunze 2000*, 11).

Fragment sochy se skládá z hlavy a torza horní části těla bez rukou, přičemž při objevení byla hlava od těla oddělena. Následně byly obě části podle starověké techniky znovu připojeny k sobě. Většina poškození na hlavě pochází ještě z antické doby (*Kunze 2000*, 12). Pro Alexandrovy portréty typické naklonění krku vpravo a natočení a sklon hlavy vlevo je zde přítomné. Obličej má jemné rysy, oči původně vyrobené z jiného materiálu chybí a rty se mírně otevírají. Vlnité vlasy jsou nad čelem vyčesané vzhůru, pěšinka není patrná. Vlasy splývají přes uši, ale v porovnání s již zmíněnými portréty jsou kratší. V zadní části jsou jednotlivé svazky pramenů také pojaté plasticky. Zejména na zádech, ale také na hrudi je patrná muskulatura.

Ze ztvárnění anatomických detailů, sklonu hlavy a torza dopředu a pozice ramen lze vyvodit s menší či větší mírou pravděpodobnosti původní vzhled celé sochy. Paže postavy mohly být položeny, podobně jako se rekonstruovalo u sochy Alexandra Rondanini v Mnichově (viz *Celé postavy níže*), na mírně zvednutém kolenu pravé nohy (*Kunze 2000*, 29 – 30).

Alexandr byl často zobrazovaný rovněž jako Héraklés⁵ (viz také *mince 3.2.2*). V Athénách a ve Spartě byly nalezeny tři mramorové hlavy, které Alexandra znázorňují se lvím skalpem na hlavě. Jedna se nachází v Národním muzeu v Athénách (Příloha 7). Pravděpodobně je helénistickou kopií z období diadochů podle originálu vytvořeného za Alexandrova života (*Bieber 1964*, 52).

Celý nos a špička brady jsou odlomeny a na tvářích jsou vyryté znaky. Lví skalp překrývá kudrnaté vlasy, které lze vidět po stranách v koutcích lví tlamy. Celkové rysy a držení hlavy se podobají Alexandrovým mladistvým portrétům.

⁵ Na hlavicí slonovinové rukojeti dýky, která pochází ze svatyně v Oxu v jižním Rusku, je vyobrazena hlava Hérakla se lvím skalpem. Mohlo by se však také jednat o zobrazení Alexandra v podobě Hérakla (*Stewart 1993*, 46).

V tomto vyobrazení je ukázán Alexandr v pozici zbožštělého héra, ale toto připodobnění může současně poukazovat na panovníkovy dobovatelské činy a úspěchy, jež lze srovnávat s Héraklovými skutky.

Mramorová hlava v Kapitolském muzeu v Římě (Příloha 8) byla objevena ještě před nálezem hermy Azara (*Suhr 1931*, 126). Jedná se římskou kopii z 2. století po Kr. zhotovenou pravděpodobně podle helénistického originálu z let 200 až 150 př. Kr. (*Pollitt 1986*, 29).

Krk se výrazně ohýbá k pravému rameni, zatímco hlava je nakloněna a otočena vlevo. Je zde patrná podobnost s hlavou v Chatsworth House (*viz níže*), i když tato hlava hledí na opačnou stranu. Na obličejí jsou zjevné jemné rysy, plné tváře a zakulacená vyčnívající brada. Tvar očí se blíží očím u sochy Alexandra Rondanini, nos je rovný, poměrně široký a pootevřená ústa mají tenčí rty. Na čele je ztelná mělká linie určená snad pro diadém. Vlasy tvořené delšími plastickými kudrlinami vytváří kolem hlavy objemný věnec. Nad čelem jsou vlnité lokny vysoko vyčesané a pšinka není ztelná. Snad lze hovořit o rozdělení pramenů na obě strany nad pravým okem. Na temeni jsou vlasy připevněné blíže k hlavě stuhou, na níž jsou ztelné otvory, které s největší pravděpodobností sloužily k uchycení paprsků (*Suhr 1931*, 126). O tom, zda hlava představuje slunečního boha Hélia či Alexandra v podobě tohoto boha, se vedly mnohé diskuze (*Bieber 1964*, 71). Obličejové rysy však naznačují druhou zmiňovanou možnost.

Hlava pocházející z Ptolemais v Kyrenaice (Příloha 9), nyní uložená v muzeu v Bostonu, je pozdně římským portrétem z raného 3. století po Kr. pravděpodobně z doby vlády císaře Caracally, který napodoboval Alexandrův vzhled a vztyčoval mu i sochy (*Bieber 1965*, 188).

Pravá horní část hlavy a nos jsou odlomeny. Jak v obličejí, tak v uspořádání vlasů odpovídá tato hlava té v Kapitolském muzeu v Římě. Snad se hlava jeví pouze více nakloněna vlevo. Očima je také podobná soše Rondanini, rty jsou trochu užší a pootevřené. Viditelné jsou plné tváře a oblá široká brada. Vlasy tvoří mohutný věnec kolem hlavy a na temeni je opět stuha, nyní však bez otvorů.

Hlava nalezená v Tarsu v Kilikii (Příloha 10) a dnes v Ny Carlsberg Glyptotéce v Kodani patří do flaviovského období do let 69 – 96 po Kr. (*Bieber 1965*, 188).

Ačkoli se výrazově liší od jiných Alexandrových portrétů, je někdy mezi ně zařazena. Hlava je nakloněna a potočena na levou stranu. Zachovala se z ní jen přední část, zadní část hlavy je odlomena. Tváře nejsou plné jako u předchozí hlavy, nýbrž hubenější a značněji modelované. Oči jsou hluboko posazené, nos je rovný a výrazně širší, plné rty mohutnější a brada mírně vyčnívá. Nad kořenem nosu vystupuje výrazně hrbol. Kudrnaté vlasy jsou nad

čelem vyčesané a prameny se rozbíhají nad pravým okem. V nich je patrný po straně pozůstatek po beraním rohu boha Ammóna. Na to, aby hlava spodobňovala samotného boha, má portrétní rysy, proto spíše zobrazuje nějakého panovníka, snad Alexandra, s božskými atributy (*Bieber 1965*, 188). Hlava by tedy mohla být původně součástí kultovní sochy.

Hlava u následně uvedených kusů se neotáčí vlevo ani vpravo, ale je rovně posazena na krk.

Alexandr typu Erbach⁶ (Příloha 11) v Muzeu Akropole v Athénách byl objeven v roce 1886 v blízkosti Erechtheia na athénské Akropoli. Jedná se o pozdně helénistickou kopii díla z Alexandrový doby (*Kunze 2000*, 37), asi z doby po roce 340 př. Kr. (vyd. *Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 48) Je zhotovena z pentelského mramoru a pravděpodobně byla odlomena z celé sochy (*Kunze 2000*, 37). Původní sochu snad mohl vytvořit Leócharés (*Ridgway 1990*, 135).

Na rozdíl od výše pojednané skupiny Alexandrových portrétů se tato hlava nenaklání na žádnou stranu, ale je zpřímá posazena na krk. Na oválném obličejí si lze povšimnout mírné modelace tváře, zakulacené brady a výrazně plných rtů. Částečně odlomený nos je poměrně široký. Na čele je patrná mělká linie pro diadém z jiného materiálu. Kudrnaté vlasy se zdají být kratší, ale vzadu zasahují až do poloviny krku. Pěšinka rozděluje prameny spíše nad pravým okem.

Hlava z Akropole v Athénách a hlava Madytus jsou replikami Alexandra typu Erbach. První zmíněná byla v Athénách nalezena v roce 1889. Tvarem obličejí a uspořádáním vlasů se zcela shoduje s předchozí athénskou hlavou. Snad pouze provedení pramenů vlasů zezadu a po stranách je zde méně plastické. Hlavy se však poněkud odlišují ve výrazu. Zdá se, že tato hlava je méně idealizovaná a ukazuje spíše skutečné portrétní rysy (*Suhr 1931*, 122). Na druhou stranu hlava nalezená v Madytu (Příloha 12), nyní v Berlíně, se opět vrací k idealizovanému typu. Navzdory poškození povrchu na ní lze vyznat podobnost s hlavou Erbach. Tato má však ještě méně plastičtější vlasy, více zaoblenou bradu a plnější tváře, což je důvodem, proč ji J. J. Bernoulli za repliku hlavy Erbach nepovažuje (*Bernoulli 1905*, 40).

Hlavy typu Erbach spodobňují Alexandra bez jakýchkoli připodobnění se božstvům a v poměrně raném věku (*viz 5.*). Původní dílo tak mohlo nějakým způsobem zobrazovat Alexandra ve významu králova nástupce.

⁶ Název je odvozen od jiného kusu, který byl nalezen v Hadriánově vile v Tivoli v roce 1791 a který se nyní nachází v knížecí sbírce, jež je součástí zámku Erbach v Německu. Jde o stejný typ spodobnění, ale německý příklad je v horším stavu zachování (vyd. *Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 241).

Vápencový blok (Příloha 13) zobrazující snad hlavu Alexandra jako Medúzu v Getty Muzeu v Malibu pochází z etruské svatyně z raného 3. století př. Kr. (*Grossman 2001*, 59).

Tvář je spíše hrubého provedení, ale vykazuje jemné rysy a velkou idealizaci. Špička nosu se odlomila a brada je mírně obroušena. Vlasy nad čelem tvoří dvě mohutné vlny vysoko vyčesané a rozbíhající se ze středu do stran. Dva hadi a křídla gorgony po stranách hadů jsou přidány na vrchol hlavy, což zcela jistě poukazuje na Medúzu. M. Del Chiaro („A Monumental Etruscan Medusa Head“ *GettyMusJ* 9 (1981), 53 – 58) tento kus považuje za Medúzu, ale všímá si zde pro tuto gorgonu neobvyklého charakteru. Podle něho se celkové pojetí tváře a vlasů blíží spíše Lýsippově tvorbě (*Grossman 2001*, 59).

Terakotová votivní destička z Malé Asie (Příloha 14) je uložena v Getty muzeu v Malibu. Datuje se do 3. až 2. století př. Kr. (*Grossman 2001*, 62).

Z destičky okrouhlého tvaru vystupuje v horní části hlava se sloním skalpem a rozevlátými vlasy v podobě hadů. Vlasy sice značí Medúzu, ale pokrývka hlavy poukazuje spíše na Alexandrovu osobu a jeho tažení do Indie.

Dva otvory nad hlavou sloužily pravděpodobně pro zavěšení do nějaké svatyně. To, že je zde zřejmě vyobrazen Alexandr Veliký, může znamenat, že destička visela původně na místě spojeném s Alexandrovým kultem (*Grossman 2001*, 62).

Do poslední skupiny hlav a bust se řadí ty, které se stáčí směrem doprava.

Alexandrova herma typu Azara (Příloha 15) nyní umístěná v Louvru v Paříži byla objevena ve vile v Tivoli v Itálii v roce 1779 spolu s mnoha dalšími nadepsanými vyobrazeními zhotovenými stejnou dílnou (*Ridgway 1990*, 123). Je pojmenována podle španělského velvyslance Josepha Nicolase Azary, který ji restauroval a vlastnil do té doby, než ji daroval Napoleonovi Bonapartemu, jenž ji v roce 1803 věnoval muzeu Louvru.

Vrchní a spodní část hermy nebyly nalezeny pospolu ve stejnou dobu, ale odděleně. Navzdory tomu se však prokázalo, že patří k sobě. Obě jsou vyrobeny ze stejného kusu pentelského mramoru. Povrch hlavy byl při objevení silně poškozen, pravé obočí, nos a část rtů jsou pozdější rekonstrukcí (*Suhr 1931*, 85). Ze stylu písmen v nápisu, který označuje Alexandra Velikého jako zobrazenou osobu, se dílo datuje do hadriánské nebo post-hadriánské doby, tedy do 2. století po Kr. (*Ridgway 1990*, 123). Herma je jediným známým vyobrazením Alexandra Velikého, u kterého je podle nápisu jisté, že spodobňuje tohoto vládce (*Kunze 2000*, 43).

Hlava se otáčí směrem doprava. Na obličejí je patrnější větší modelace, tváře nejsou tak plné. Oči se jeví více přivřené, lícni kosti a brada mírně vystupují a poměrně tenké rty se

pootevívají. Delší vlnité prameny vlasů, které splývají vzadu až na konec krku, se oddělují nad středem čela. Postranní svazky pramenů směřují spíše do obličeje. Na temeni hlavy byl zřejmě umístěn diadém v podobě stuhy svazující vlasy po obvodu hlavy, ale není již po něm, pokud zde byl, žádná stopa. Vlasy tak vytváří věnec kolem obličeje, ale ne příliš objemný.

Alexandr je zde vyobrazen starší a vyzrálější než na jiných portrétech a více zdrženlivý, což je také dáno poměrně malými očima hledícíma vpřed (*Smith 1991, 21*). Pravděpodobně se jedná o římskou kopii vytvořenou podle bronzové celé sochy ještě za Alexandrova života kolem roku 330 př. Kr. (*Bieber 1964, 35*). Často je herma spojována se sochařem Lýsippem, který byl snad tvůrcem onoho původního díla. Poukazuje na to podoba očí a rtů, jež se shodují s Lýsippovým Apoxyomenem (*Suhr 1931, 86*). Navíc je v uspořádání vlasů a pojetí obličeje hermy nápadně podobná egyptské bronzové sošce nacházející se v Louvru (*viz Celé postavy níže*), která se rekonstruuje s kopím v ruce. Herma Azara by tedy mohla být kopií původní Lýsippovy sochy Alexandra s kopím (*viz 3.1*) známé z literárních pramenů (*Bieber 1964, 33 – 34*).

Mramorovou hlavu nyní umístěnou v Drážďanech (Příloha 16) zakoupil v Římě v roce 1885 Heinrich Dressel pro svou soukromou sbírku. Jde o posmrtný Alexandrův portrét z raného 3. století př. Kr. (*Kunze 2000, 49*). Nebo o jeho římskou kopii z 1. století po Kr. (*vyd. Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010, 242*).

Hlava se nepatrně naklání na pravou stranu a otáčí se stejným směrem. Nos, část levé čelisti a zejména povrch pravé části obličeje je poškozen. Rty se jeví oproti jiným portrétům tenčí, lícní kosti a brada výrazněji vystupují. Vlnité až rovné vlasy jsou vyčesané vysoko nad čelem a pěšinkou umístěnou mírně vpravo se rozdělují do stran. Plasticky jsou provedeny i v zadní části, kde končí těsně nad krkem. Netypickým prvkem pro Alexandrovy portréty jsou vyčnívající uši, které prameny vlasů nezakrývají.

Ze spodní části lze usoudit, že hlava byla součástí celé sochy. Co se týče odlišného pojetí vlasů, je možné, že hlava je portrétem některého pozdějšího helénistického vládce, jenž obecnými rysy napodoboval samotného Alexandra (*Suhr 1931, 102*).

Hlava v muzeu v Ženevě (Příloha 17) je helénistickou prací, která je blízká hermě Azara i drážďanské hlavě. Je možné, že je odvozena od stejného originálu (*Bieber 1964, 27*).

Nápadným se zdá poněkud úzký nos a pevně sevřené rty, které dodávají tváři vážný a rozhodný výraz. Brada silně vystupuje. Uspořádání vlasů zepředu je shodné s účesem hlavy v Drážďanech. Pěšinka je umístěna vpravo. Tento portrét má však prameny kudrnatější.

Fragment slonovinové hlavičky (Příloha 18), který se považuje za portrét Alexandra Velikého a nyní je v Archeologickém muzeu ve Vergině, byl nalezen v Hrobce II (tzv. „Filipově hrobce“) ve Vergině v Makedonii. Zřejmě původně zdobil dřevěný kus nábytku nebo katafalk (*Stewart 1993*, 45). Ze skutečnosti, že zde byl pohřben Filip III. Arrhidaios, vyplývá datace hlavičky před rok 317 př. Kr. (*Schuster 2000*)

Na tomto kusu je patrné, že se krk sklání na levou stranu, zatímco hlava se ohýbá a otáčí vpravo. Celkový tvar obličeje, který se jako jediný spolu s krkem dochoval, je zaoblený. Přivřené šikmo posazené oči hledí vzhůru. Ústa s plnými rty se neotvírají. Chybějící vlasy byly pravděpodobně zhotoveny z jiného materiálu.

Fragmentární mramorová soška z Priéné (Příloha 19), která se nyní nachází v Berlíně, se považuje za vyobrazení Alexandra Velikého (*Ridgway 1990*, 122). Soška podživotní velikosti byla objevena při vykopávkách v roce 1895 v jednom z domů v Priéné, jehož součástí byla i svatyně (*Kekule 1899*, 3). Datuje se do raného 3. století př. Kr. a zřejmě byla dedikována Alexandrově kultu (*Bieber 1965*, 186). Posvátná stoa v Priéné nese nápis datovaný před rok 130 př. Kr., který oznamuje, že jistý Moschion daroval tisíc drachem na obnovu svatyně pro Alexandrův kult. Tento nápis je důkazem, že v Priéné se skutečně nějaká Alexandrova svatyně nalézala, a zřejmě je tím míněna ona svatyně obsahující tuto sošku (*Ridgway 1990*, 122 – 123).

Dochovala se hlava, krk, část hrudi a horní polovina pravé paže. Obličej se jeví spíše kulatý s plnými tvářemi. Nos je rovný a rty plné. Žlábek pro diadém je zde také přítomen. Celkově působí tvář idealizovaně. Vlasy jsou zčásti poškozené, hlavně na pravé straně, a nejsou příliš provedené do detailu. Kudrnaté pramínky rozdělené nad středem čela jsou přesto patrné. Na zbytku pravé paže lze rozpoznat stopy po ohoření. Stejně tak lze spatřit nepravidelný široký lem vedoucí z levého ramena na opačnou stranu směrem dolů a přes záda zpět na levé rameno. Pravděpodobněji se jedná o stopy po oděvu, zřejmě plášti, než o popruh na meč, který by byl umístěn spíše na opačné straně. Samotný portrét se více podobá zobrazením na Lýsimachových mincích než hermě typu Azara (*Kekule 1899*, 4, 8). Rovněž by to mohla být kopie nějakého monumentálního díla (*Suhr 1931*, 97).

Tzv. busta Inopus nacházející se v Louvru byla objevena na Délu. Pravděpodobně jde o dílo z pozdního 2. století př. Kr. (*Bieber 1964*, 67).

Z tohoto kusu se zachovala spíše obličejová část hlavy s torzem pravé části hrudi a s pravým ramenem. Oválná tvář se velmi podobá hlavě v muzeu ve Stuttgartu (*viz výše*), ale je stočena v opačném směru, tedy vpravo. Tato má také mnohem užší rty. Na čele je vidět

podélná prohlubeň. Vlasy na levé straně jsou odlomené, proto nelze říci, kde se prameny rozdělovaly. Vpravo jsou však zřetelné delší vlny, které vedly dozadu až ke konci krku.

Svým stylem pojetí odpovídá alexandrijským kusům, proto by se mohlo jednat o alexandrijskou dedikaci. Zprvu byla tato busta pokládána za říčního boha, ale znaky podobné s Alexandrovými portréty ji řadí mezi spodobnění tohoto panovníka (*Suhr 1931*, 110).

Mramorová hlava (Příloha 20), která je nyní umístěna v Archeologickém muzeu v Istanbulu, pochází z Asklépiovy svatyně na ostrově Kóu a datuje se do druhé poloviny 2. století př. Kr. (*Pollitt 1986*, 29).

Vrchní část hlavy nad obličejem se nedochovala. Oválná tvář jemných rysů se naklání a otáčí na pravou stranu, zatímco krk se ohýbá na stranu levou. Oči hledící směrem vzhůru nejsou tak hluboce zasazené jako u výše zmiňovaných hlav. Rovný nos se jeví širší a ústa s plnými rty užší. Mohutnější kulatá brada tvoří dojem plných tváří. Po stranách hlavy splývají přes uši poměrně dlouhé vlasy v kudrlinách a na zátylku se dochoval fragment korintské přilby. V tomto případě se spíše jedná o idealizované zobrazení někdy považované za Alexandra (*Kunze 2000*, 53).

Hlava pocházející z Alexandrie v Egyptě a nyní v muzeu v Clevelandu v USA je helénistickou prací datující se do 3. až 2. století př. Kr. (*Bieber 1964*, 59).

Levá vrchní část hlavy je poškozenější než pravá strana a zadní část je celá odlomená. Krk se naklání na levou stranu, zatímco hlava je otočena a nakloněna doprava. Ačkoli je obličej s jemnými rysy spolu s krkem mohutnější a plnější, lícní kosti jsou patrné. Špička nosu se odlomila. Pootevřené plné rty jsou užší a brada výrazně vystupuje. Na kudrnatých vlasech, pěšinkou rozdělených spíše nad levým okem, zůstaly stopy po červené barvě. Nedochovaná zadní část hlavy byla pravděpodobně zhotovena ve štuku, což bylo obvyklé u alexandrijských děl (*Bieber 1964*, 59). Na krku pod bradou je viditelný výrazný ohryzek.

Mezi portréty Alexandra Velikého se někdy řadí i hlava ze Skythopolis v Sýrii, dnes k vidění v Archeologickém muzeu v Jeruzalémě a patřící do 2. století př. Kr. (*Smith 1991*, 230)

Ačkoli je hlava značně poškozená na bradě a má odlomený nos, lze na ní pozorovat znaky charakteristické pro Alexandrova vyobrazení. Hlava je nakloněna a pootočena na pravou stranu a krk je skloněn v opačném směru. Zakulaceným tvarem brady se blíží například Alexandrově hlavě v Britském muzeu v Londýně (*viz výše*). Styl vlasů je také podobný. Vyčesané krátké kudrnaté prameny nad čelem se dělí uprostřed pěšinkou do stran. Prameny

vlasů po stranách hlavy a v její zadní části se prodlužují a spadají až na konec zadní části krku.

Hlava ze sbírky Barracco v Římě, snad z raného 3. století př. Kr. (*Bieber 1964, 76*), je také podobná Alexandrovým zobrazením. V minulosti však byla zpochybňována a považována spíše za Apollóna (*Koepp 1892, 24*). E. G. Suhr ji srovnává s hermou Azara (*viz výše*) a hlavou z Chatsworth House (*viz níže*) s tím, že jsou zde přítomny prvky od obou, ale spíše jen v profilu. Mnohem více se tento kus podobá Ganymédovi ve Vatikánu od Leóchara, především co se týče pojetí vlasů a očí (*Suhr 1931, 92 – 94*).

Nakloněný krk doleva nese hlavu obrácenou a skloněnou směrem vpravo. Nos je rovný a úzký, zakulacená brada výrazně vystupuje. Z vlasů se zachovala pouze část kolem obličeje, která tvoří věnec z delších kudrnatých pramenů sahajících vzadu až po konec krku, které jsou na vrchu odděleny pěšinkou vedoucí přesně nad středem čela.

Hlava nacházející se v Chatsworth House ve Velké Británii je také nejistým vyobrazením Alexandra Velikého. Je zhotovena z bílého mramoru. Část nosu, pravé poloviny úst a spodní část krku s bustou byly doplněny (*Schreiber 1903, 60*). Hlava se opět klaní a stáčí na pravou stranu. Oči jsou hlouběji posazené, tváře a rty plné a vystupující brada je oblá. Uprostřed čela je patrná podélná prohlubeň. Mohutné kudrnaté vlasy mají pěšinku uprostřed a vytváří věnec kolem obličeje až dozadu na krk. Vzadu shora nejsou zhotoveny příliš plasticky, což je dáno viditelným páskem, který zde vlasy svazuje k hlavě.

Jde spíše o velmi idealizované zobrazení, než o portrét jako takový, ale v mnoha ohledech Alexandra naznačuje (*Suhr 1931, 90*).

Mladistvá hlava v Alexandrii, která byla nalezena v blízkém okolí, je značně poškozená. Nos a dolní část krku a busta jsou pozdější rekonstrukcí (*Suhr 1931, 95*). Na čele je znatelný podélný žlábek. Vlnité prameny vlasů se oddělují spíše nad pravým okem a podobně jako u chatsworthské hlavy jsou převázány páskem, takže kolem hlavy tvoří věnec. V tomto případě ale méně objemný. V obecném zjevu hlava připomíná Alexandrovy portréty, ale zda jde skutečně o panovníkovu podobiznu, jisté není. V každém případě je zde vyobrazena osoba v poměrně nízkém věku.

V galerii Uffizi ve Florencii se nachází tzv. „Umírající Alexandr“. Tato busta byla v minulosti předmětem úvah, zda se jedná o Alexandra Velikého či nikoli. Stylem se hlava podobá gigantům zobrazených na vnějším vlyse pergamského oltáře. Mohlo by se však i jednat o kopii Alexandrovy sochy, která byla součástí Kratérova monumentu v Delfách (*Suhr 1931, 113*).

Celé postavy

Zachovalo se několik plastik, které zahrnují nejen hlavu, ale také tělo nebo alespoň jeho část. V této skupině však převládají spíše malé sošky velikostí se pohybující v rozmezí od 11 do 15 cm, než sochy v životní či mírně nadživotní velikosti.

Socha Alexandra typu Rondanini⁷ (Příloha 21) se nachází v Mnichově. Na základě věku zobrazené postavy se usuzuje, že dílo vzniklo v době okolo roku 338 př. Kr., ale může také pocházet až z pozdního helénistického období (*Ridgway 1990*, 115).

Při objevu byla socha v horším stavu zachování, a proto byla restaurována sochařem Thorvaldsenem. Nedochovala se celá pravá noha a obě paže, z nichž zůstala jen ramena s částmi horní poloviny paží, dále přední část chodidla levé nohy, část kamenného bloku a pancíře umístěného za sochou (*Suhr 1931*, 135). V Thorvaldsenově pojetí zde byl zobrazen atlet pomazávající se pravou rukou olejem z lahvičky, kterou držel v levé ruce opřenou o koleno pozvednuté pravé nohy, jež spočívala na bloku kamene. Dnes se tato podoba restaurace považuje za nesprávnou (*Ridgway 1990*, 113).

Hlava se naklání a otáčí směrem doprava. Ve spíše kulatém obličejí jsou zjevné jemné rysy. Tváře jsou plné, větší oči doširoka otevřené se podobají očím na hlavě v Kapitolském muzeu v Římě a hlavě nalezené v Ptolemais (*viz Hlavy a busty výše*). Úzký nos je rovný se špičkou zahnutou dolů, rty se jeví tenčí, ale výrazněji tvarované, a brada příliš nevystupuje. Velmi kudrnaté vlasy jsou objemné a plasticky provedené jak kolem obličejové části, tak vzadu na temeni hlavy. Toto je dáno nepřítomností diadému po obvodu hlavy, který je jinak pro Alexandrovy portréty typický. Vlasy se neoddělují žádnou pěšinkou, ale dva kudrnaté prameny se rozbíhají nad středem čela. Uši jsou zcela odhalené.

Socha je neoděná a je znázorněna v mírném předklonu. Pozice horních částí paží s rameny značí pohyb obou rukou dolů vpřed. Na hrudi a břichu je dobře viditelná muskulatura a odraz celkového pohybu postavy. Z pozůstatku, ke kterému byla napojena pravá noha, je patrné, že se stehno zvedalo, a tudíž pravá noha byla s největší pravděpodobností opravdu pokrčena, jak je navrženo její rekonstrukcí. Levá noha, mírně pokrčená, je připojena k pancíři, na kterém je v reliéfu muskulatura provedená v podobném stylu jako na samotné soše.

Dříve se toto dílo připisovalo Leócharovi a to na základě mládí zobrazené postavy a velké idealizaci stylově podobné Leócharově Apollónovi Belvedere. Dalším možným sochařem by také mohl být Eufranór, jemuž Plinius přisuzuje sousoší Alexandra a jeho otce Filipa v kvadrize (*viz 3.1*). Postoj sochy by mohl odpovídat postavě nastupující do vozu a

⁷ Konvenční název je odvozen od skutečnosti, že socha byla dříve vystavena v Palazzo Rondanini v Římě (*Stewart 1993*, 113).

Alexandrovo mládí naznačuje, že je zde stále ještě princem a mohl by tak být vyobrazen v přítomnosti svého otce. Pancíř za postavou může poukazovat na vojenský kontext a Alexandr a Filip zde mohli být spodobněni jako vojenští vojevůdci. Avšak žijící osoby se obvykle nezobrazovaly v pozici ve vozech, pouze v případě po vítězství v závodu. Pancíř tak může poukazovat na vyzbrojování postavy, která si připevňuje knémidy na holeň. V tomto případě by se pak také mohlo jednat o zobrazení Achillea, které se v této podobě často objevuje na gemách a které bylo s ním spojováno. Alexandr však tohoto héraa obdivoval a snažil se mu připodobnit, a tak jednou z možností je, že je zde vyobrazen Alexandr jako Achillés (*Ridgway 1990*, 114 – 115). Další navrhovaná rekonstrukce, ve které by Alexandr držel v rukou kopí (*Bieber 1964*, 25), se nezdá z důvodu prohnutí zad sochy a nepatrně nakrčené levé noze příliš pravděpodobná.

Alexandr (Příloha 22), nyní v Archeologickém muzeu v Istanbulu, byl objeven v Magnésii nad Meandrem. Socha se datuje do druhé poloviny 2. století př. Kr. a to na základě formy písmen v nápisu, který byl spolu s ní nalezen⁸. Druhým důvodem pro tuto dataci je podoba ztvárnění pláště (*Bieber 1964*, 65 – 66).

Socha se dochovala v poměrně dobrém stavu a je jen o trochu větší než je běžná výška člověka. Hlava byla dříve odlomená, nyní je znovu připojená k tělu. Chybí pouze pravá paže, část chodidel a čepel nebo pochva meče, po kterém zůstal jílec v levé ruce. Krk nakloněný na pravou stranu nese hlavu, která se klaní a otáčí směrem doleva. Obličej má spíše jemné idealizované rysy, poměrně malé oči jsou hluboko posazené, nos je rovný a úzký, plně pootevřené rty menší a zaoblená brada vystupuje jen mírně. Nad kořenem nosu je patrný hrbol na čele a nad ním podélná prohlubeň. Kudrnaté vlasy rozbíhající se nad pravým okem vytváří kolem hlavy nepřilíš objemný věnec, který sahá až dozadu na konec krku. Uši jsou odkryté. Po obvodu hlavy byly vlasy přepásány něčím z odlišného materiálu, po čemž zde zůstaly patrné otvory. Buď se jednalo o jednoduchý kovový diadém, bronzový věnec (*Bieber 1964*, 66), nebo o korunu s paprsky poukazující tak na boha Héliu (*Ridgway 1990*, 122). Pravděpodobnější je však první zmiňované, což je častým atributem u Alexandrových portrétů (*Suhr 1931*, 103).

Postava je oděna do pláště, který zakrývá spodní polovinu těla až po kotníky a nechává tak hrud' a břicho odhalené. Zezadu je navíc přehozený cíp pláště přes levou horní část paže. Plášť je proveden velmi živě a s mnoha záhyby, které jsou výrazné především v místě mezi koleny. Celkový postoj je velmi podobný sochám Dia z Héřiny svatyně v Pergamu a Poseidona z Mélu, což naznačuje zbožštělý podtón této sochy (*Pollitt 1986*, 30). Je zde

⁸ Nápis obsahuje signaturu nějakého umělce – Menas z Magnésie.

zřetelná jak ponderace, tak kontrapost. Levé rameno je výše než pravé a pravý bok je silně vychýlený do strany, tělo je tak výrazně prohnuté. Opěrná pravá noha je napnutá, zatímco volná levá noha je pokrčená. Levá ruka je volně položena na meči a chybějící pravá paže, pravděpodobně pozvednutá, snad držela kopí, jako je tomu i u sochy Poseidóna z Mélu (*Suhr 1931*, 103).

Socha je často srovnávána také s Neisovou gemou, kde je Alexandr v podobném postoji a s Diovým orlem. Ve většině případů je ale považována za vyobrazení Alexandra připodobněného Apollónovi (*Bieber 1964*, 66).

Mramorová soška z Pelly (Příloha 23), nyní v muzeu v Pelle v Makedonii, pravděpodobně znázorňuje Alexandra jako boha Pana. Jde o raně helénistickou práci ze 3. století př. Kr. (*Ridgway 1990*, 124).

Na nakloněném krku vpravo je posazena hlava, dříve odlomená, sklánějící a otáčející se doleva. Oválný obličej se svými rysy blíží některým Alexandrovým portrétům. Oči jsou hluboko zasazené, nos, jehož špička se odlomila, je rovný a úzký, rty jsou plné a široké a brada vyčnívá výrazněji. Vlnité vlasy nepůsobí mohutně, ale prameny se rozbíhají nad pravým okem do stran jako u Alexandra. Nahé tělo se dochovalo bez obou paží, s výjimkou poloviny pravé horní paže s ramenem, a obě nohy pouze do délky kolen.

To, zda soška spodobňuje boha Pana nebo Alexandra jako Pana, není zcela jisté. Na pásku obíhajícím kolem hlavy jsou viditelné kozí růžky a podrobnější zkoumání odhaluje také přítomnost zvířecích uší a krátkého ocasu. Avšak skutečnost, že rohy nevyrůstají přímo z lebky, poukazuje spíše na identifikaci sochy jako Alexandra v podobě boha Pana (*Ridgway 1990*, 124).

Mramorová soška z Gabii (Příloha 24), dnes uložená v Louvru v Paříži, patrně zobrazuje Alexandra. Snad patří do doby 1. století po Kr. (*Bieber 1964*, 74).

Socha je provedena v poloviční životní velikosti. Celá pravá paže a část paže levé spolu s dolní částí nohou jsou pozdější rekonstrukcí. Ruce byly připojeny k tělu podpěrami (*Suhr 1931*, 108). Krk se ohýbá vlevo a hlava se naklání a otáčí vpravo. Tvář se jeví spíše idealizovaná. Oči hledí vzhůru, nos je rovný a úzký, ploché užší rty se pootevírají a zakulacená brada nevystupuje. Tváře jsou plné. Zpod korintské přilby, která je zdobena okřídlenými hipocampy v reliéfu (*Bernoulli 1905*, 84), vyčnívají dlouhé vlnité vlasy.

Postava je neoděná a pancíř položený u levé nohy slouží jako opěra. Pravé rameno je pozvednuté a levý bok se vychyluje do strany, což tvoří celkové prohnutí postavy. Socha stojí na levé noze, pravá je pokrčená. Z pozůstatků paží lze vyvodit, že obě směřovaly vně od těla, levá ruka je pokrčená a zřejmě svírala meč (*Bieber 1964*, 74).

Zřejmě je zde vyobrazen Alexandr jako vojevůdce připodobněný bohovi Martovi (*Suhr 1931*, 109).

Bronzová soška v Louvru (Příloha 25) pravděpodobně zobrazující Alexandra s kopím byla nalezena v roce 1852 v Egyptě (*Suhr 1931*, 116). Soška byla možná vyrobena pro nově založenou Alexandrii v době mezi lety 332 a 330 př. Kr. (*Bieber 1965*, 184).

Ze sošky se nedochovala pouze dolní část levé paže. Vpravo pootočená a naklánějící se hlava je posazena na krku shýbajícím se na opačnou stranu. Celkové pojetí tváře a vlasů je velmi hrubé, což je dáno její malou velikostí, avšak lze vyzorovat nápadnou podobnost s hlavou na hermě Azara v Louvru (*viz Hlavy a busty výše*). Tato podobnost je především v poměrně hubené tváři a uspořádání vlasů, jež netvoří objemný věnec kolem hlavy, nýbrž vlasy splývají ve vlnách podél obličeje. Toto může poukazovat na skutečnost, že oba kusy byly vytvořeny podle stejného originálu (*Pollitt 1986*, 21 – 22).

Stojící postava je neoděná. Levá noha je opěrná a pravá je pokrčená. Bok se jen nepatrně nachyluje na levou stranu. Pouze do poloviny dochovaná levá paže je natažená rovně směrem od těla a zřejmě držela kopí. Pravá paže je svěšená podél těla. Možná mířila k zemi, kterou Alexandr „dobył prostřednictvím svého kopí“ (*Bieber 1965*, 184).

Mohlo by se jednat o kopii díla, které zmiňuje Plútarchos (*viz 3.1*) a které připisuje sochaři Lýsippovi, avšak jistý důkaz o tom není (*Suhr 1931*, 116).

Helénistická bronzová soška zobrazující Alexandra (Příloha 26), nyní v Louvru v Paříži, byla nalezena v roce 1845 v Alexandrii v Egyptě (*vyd. Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 244).

Soška se dochovala bez celé levé paže, dolní části pravé paže a bez části nohou od kolen dolů. Hlava je výrazně stočena směrem doprava s krkem nachýleným mírně na levou stranu. Celkové provedení oválné tváře a vlasů je hrubé. Postava má doširoka otevřené oči, rovný nos, užší ústa a méně zakulacenou bradu. Kudrnaté vlasy jsou nad čelem vyčesané a vytváří kolem obličeje mohutný věnec, což je způsobeno převázanou stuhou na temeni hlavy.

Neoděná postava je esovitě prohnutá, pravá paže se mírně odklání od těla, ale směřuje dolů. Soška stojí na levé noze, pravá je v kolenní pokrčená. Levý bok výrazně vyčnívá do strany. Pravá paže se rekonstruuje tak, že zřejmě byla částečně překryta pláštěm. V levé ruce mohlo být umístěno kopí (*vyd. Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 244).

Soška tzv. Alexandra Nelidow (Příloha 27) pojmenovaná podle ruského velvyslance v Římě, který sošku zakoupil, je nyní umístěna v muzeu v Cambridge v Anglii (*Buitron 1973*, 393).

Stojící soška se dochovala bez dolní poloviny nohou. Silnější krk se ohýbá na pravou stranu, zatímco hlava se naklání a otáčí vlevo. Obličej je oválného tvaru s plnými tvářemi, ale lícní kosti jsou patrné. Oči se jeví spíše užší, nos je rovný a úzký, rty široké a plné a brada nevystupuje. Vlnité vlasy jsou vyčesány vysoko z čela a tvoří nepříliš mohutný věnec kolem obličeje. Diadémem jsou zezadu připevněné k hlavě.

Postava je nahá. Výrazná je zde ponderace a kontrapost. Pravý bok silně vyčnívá do strany a pravé rameno je mnohem níže než levé. Levá ruka s pozvednutým ukazovákem se zvedá nad hlavu a pravděpodobně držela kopí, které tak udržovalo rovnováhu postavy (*Suhr 1931*, 132). Druhá paže má polohu v bok. Pravá noha je napnutá, tudíž sloužila jako noha opěrná, zatímco levá je v dochovaném koleni pokrčená.

Mnoho badatelů tuto sošku považovalo v minulosti za kopii Lýsippova originálu Alexandra s kopím (*Suhr 1931*, 131), kterou zmiňuje Plútarchos (viz 3.1). Avšak je možné, že soška není vůbec antická, a je napodobením antických stylů v mnohem pozdějším období – renesanci (*Buitron 1973*, 400).

Dále je známo množství bronzových sošek, většinou egyptské provenience, které by mohly zobrazovat Alexandra s aigidou, jež bývá spojována s bohem Diem. Snad se jedná o soukromé dedikace makedonských vojáků Alexandrovi (*Bieber 1964*, 62). Sošky by také mohly být kopiemi mnohem většího originálu z pozdního 4. nebo raného 3. století př. Kr., monumentální kultovní sochy Alexandra spodobněného jako zakladatele Alexandrie (*Ridgway 1990*, 117).

Fragment sošky typu Alexandra s aigidou (Příloha 28) pocházející z Alexandrie v Egyptě a nyní uložený v Berlíně se datuje do 2. století př. Kr. (vyd. *Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 244).

Z této sošky se dochovala hlava, krk a zejména levá část hrudi s levou paží. Oválná hlava je pootočená vlevo. Oči se zdají užší, nos s odlomenou špičkou je rovný, plné rty širší a brada oblá. Vlnité delší vlasy jsou nad čelem vyčesané a rozbíhají se uprostřed do stran podél obličeje. Vzadu jsou sepnuté stuhou po obvodu hlavy tak, že vytváří objemnější věnec kolem tváře.

Postava je oděná do Diovy aigidy v podobě makedonského pláště chlamydy sepnutého na pravém rameni. V pozvednuté ruce vpřed a otočené dlani vzhůru je pozůstatek čtverhranného podstavce, pravděpodobně od sošky Palladia nebo bohyně Níké (vyd. *Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010*, 244).

Na jiných podobných soškách, které se dochovaly v úplnějším stavu, je zjevná celková podoba postavy a její postoj. Zobrazená osoba stojí bosá a ve zvednuté pravé ruce s loktem

v rovině ramen držela s největší pravděpodobností kopí. Na plášti na levé hrudi je umístěno gorgoneion.

Jezdecká soška Alexandra na Búkefalovi (Příloha 29), nyní v muzeu v Neapoli, byla nalezena v roce 1761 v Herculaneu. Soška je vyrobena z bronzu s malými kousky stříbra použitými na prvky oděvu a části koňského postroje. Pravděpodobně pochází z doby pozdního 1. století př. Kr. až 1. století po Kr. (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 240).

Jezdec a kůň byli nalezeni na stejném místě, ale odděleni od sebe. Některé části mají být údajně rekonstrukcí (Suhr 1931, 119). Skupina je zobrazena v průběhu pohybu. Vzpínající se kůň je podepřen na břiše opěrou ve tvaru vesla. Jezdec sedí obkročmo na koni a je oděn v plné zbroji makedonského jezdce (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 240).

Hlava jezdce bez přilby se naklání a otáčí doprava. Modelace povrchu spíše kulatého obličej je výrazná, lícní kosti vystupují. Plně otevřené oči hledí směrem dolů, zřejmě na protivníka. Užší nos je rovný, ústa široká s tenčími rty a brada nevyčínívá. Delší rozevláté vlnité vlasy nejsou v důsledku znázorněného pohybu příliš uspořádané, nevytváří žádnou pěšinku nad čelem, pouze se prameny vlivem pomyslného větru rozbíhají do opačných stran na okraji levé strany tváře. Vlasy jsou však po obvodu hlavy převázány stuhou. Kolem tváře se tak vytváří objemnější věnec vlasů, ale na temeni jsou prameny také provedeny poměrně plasticky a vzadu zasahují až na konec krku.

Vrchní část těla se otáčí směrem vpravo a předklání se. Pravá paže je zvednutá a ohnutá v lokti směrem vzhůru a v dlani pravděpodobně původně svírala kratší meč, který se ale nedochoval (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 240), nebo držela napřažené jezdecké kopí (Ridgway 1990, 119). Levá mírně pokrčená paže se drží uzdy koně. Postava má na sobě kratší plášť sepnutý na pravém rameni, kyrys se třemi řadami obdélných závěsků vytvářejících suknicí a přepásaný opaskem, na kterém je zavěšena druhá bodná zbraň, a obutí tvořené šněrováním.

Pozvednutá paže, která dříve třímala zbraň, naznačuje, že se jedná o výjev z bitvy a že se postava na koni snaží zasáhnout nepřítele nacházejícího se v úrovni země, ne tedy také na koni. Veslo sloužící jako podpěra poukazuje na vodu, pravděpodobně na nějakou řeku, u které mohla být ona bitva svedena. V takovém případě snad přichází v úvahu bitva na řece Grániku, která se udála v roce 334 př. Kr., v níž se Alexandr sám vrhl přes řeku do boje a byl zde ohrožen na životě a v níž padlo dvacet pět Alexandrových druhů. Mohlo by se tedy jednat o kopii Lýsippova díla, o kterém hovoří Plinius, Arriános a Velleius Paterculus (viz 3.1) (Bieber 1964, 35 – 36). Avšak spolu s touto soškou byla nalezena soška ještě jednoho koně v horším

stavu zachování, který obsahuje stejnou podpěru v podobě vesla, což naznačuje, že sošky patří do totožné skupiny. Tento kůň také nesl na svém hřbetu jezdce, ten se však nedochoval. Skutečnost, že kůň byl neosedlaný, ale spíše poukazuje na „necivilizovaného“ jezdce, pravděpodobně na Amazonku. Soška by tedy mohla být součástí výjevu s amazonomachií. Někteří badatelé navzdory tomuto faktu připouštějí, že by mohl na druhém koni sedět rovněž makedonský jezdec (*Ridgway 1990*, 119 – 120).

Bronzová soška v Archeologickém muzeu ve Florencii (Příloha 30) je někdy považována za Alexandra krotícího koně Búkefala. Dílo je pravděpodobně helénisticko-etruského provedení (*Bieber 1964*, 24). Rysy v obličejí postavy a uspořádání vlasů však ostatním Alexandrovým zobrazením neodpovídají.

Bronzová soška pocházející z Reims je nyní uložena v Paříži. Patrně zobrazuje Alexandra Velikého jako boha Dia nebo Área. Spíše se jedná o římské než helénistické provedení z období mezi 1. a 3. stoletím po Kr. (*Bieber 1964*, 74).

Postava seděla pravděpodobně na trůně, který se nedochoval a je pozdější rekonstrukcí. Hlava je posazena na krk zpříma a očima hledí spíše před sebe nebo mírně vzhůru. Tváře jsou plné, nos úzký a rovný, rty plné a užší a brada oblá. Pod vysokou a zdobnou přilbou jsou viditelné vlnité objemné vlasy rozbíhající se nad středem čela a splývající přes uši až na konec zadní části krku.

Plášť zakrývá dolní část těla a zezadu je přehozený jeho cíp dopředu přes levé rameno. Hrud' a břicho jsou tedy ponechány nezahalené. Chodidla jsou bosá. Do mírně vpřed pozvednuté levé ruky se rekonstruuje meč a do pravé ruky, která se zvedá od těla vodorovně k úrovni ramen a v lokti se ohýbá vzhůru, se umísťuje kopí.

T. Schreiber považuje tuto sošku za kopii nedochovaného díla vyobrazujícího Alexandra v podobě boha Dia, které bylo podle Pausánia umístěno v Olympii (viz 3.1), spíše než za Alexandra připodobněného Áreovi (*Schreiber 1903*, 114). Avšak soška může rovněž představovat až pozdějšího Alexandrova napodobovatele, protože se hlava blíží jiným portrétům pouze provedením vlasů (*Suhr 1931*, 125).

3.2.1.2 Reliéfní plastika

V reliéfní plastice je z helénistického období znám především tzv. „Alexandrov sarkofág“. U dalších dvou děl je méně pravděpodobné, že je na nich Alexandr skutečně vyobrazen. Navíc fragment reliéfu z Messéné, přestože by na něm mohla být Alexandrova postava přítomna, není v rámci portrétního v důsledku nedochované tváře příliš přínosný.

Tzv. „Alexandrov sarkofág“, nyní v Archeologickém muzeu v Istanbulu, byl objeven v roce 1877 (*Suhr 1931, 79*) na královském pohřebišti v Sidónu v Libanonu. Pravděpodobně se jedná o sarkofág sidónského krále Abdalonyma, kterého Alexandr Veliký na tento post dosadil v roce 332 př. Kr. (*Bieber 1965, 184*), a který zemřel v roce 311 př. Kr. Protože se někdy sarkofágy zhotovovaly pro danou osobu ještě za jejího života, nelze určit přesný rok zhotovení Abdalonymova sarkofágu, ale zřejmě vznikl mezi lety 325 a 311 př. Kr. (*Pollitt 1986, 38*).

Sarkofág je zdoben reliéfně ze všech čtyř stran a také v bočních štítech na víku. Alexandr Veliký je pravděpodobně vyobrazen v obou výjevech na delších stranách tohoto sarkofágu, které představují bitevní a loveckou scénu. Ani na jednom výjevu však Alexandr nezaujímá ústřední místo a nachází se vždy v jeho levé části.

V reliéfu s bitvou (Příloha 31) se u levého okraje nachází mužská postava sedící na hřbetu vzpínajícího se koně, která útočí na bojovníka vpravo v orientálním oděvu sraženého s koněm k zemi. Útočící osoba je oděná po makedonském způsobu v krátkém chitónu s dlouhým rukávem a přes levé rameno má přehozený plášť sepnutý na druhém rameni, který vlaje za ní. V pravé nad hlavu pozvednuté ruce, která se chystá vrhnout zbraň na nepřítele, se nacházelo zřejmě jezdecké kopí vyrobené z kovu. Na hlavě nakloněné vlevo dolů směrem k protivníkovi je posazen lví skalp, který s velkou pravděpodobností určuje postavu jako Alexandra Velikého. Samotná tvář naznačuje spíše portrétní rysy než všeobecné pojetí, které se používá u „výplňových“ postav. Vlasy jsou sice zakryté lví kůží, ale jemné rysy v obličeji by mohly odpovídat některým Alexandrovým vyobrazením. Tváře jsou plné s výraznými lícními kostmi, oči široce otevřené⁹, nos rovný a širší, rty se zdají tenčí ale široké, a zaoblená brada nevystupuje.

Ve druhé scéně je zachycen královský lov na lva a jelena (Příloha 32). Ve středu se nachází motiv, v němž lev napadl jezdce v orientálním oděvu, který se obvykle ztotožňuje s Abdalonymem, a postavy na koních po jeho obou stranách mu přijíždějí na pomoc (*Bieber 1965, 185*). Na jednom jezdci vlevo od Abdalonyma si lze povšimnout tváře, která ve svém provedení, pozici a rysech, zcela odpovídá postavě Alexandra z bitevního výjevu na druhé straně sarkofágu. Je zde patrný stejně zaoblený obličej s očima zcela otevřenými, širokým nosem a rovněž širokými ústy s tenkými rty. V tomto případě je hlava bez lvího skalpu nebo jiné pokrývky a lze spatřit velmi krátké kudrnaté vlasy, v nichž je patrná prohlubeň určená pro diadém. Muž je také oděný ve stejném makedonském chitónu a plášti a sedí na vzpínajícím se koni. V pravé ruce se rekonstruuje kovové jezdecké kopí, tentokrát však bylo kopí umístěno

⁹ V důsledku dochované polychromie očí je u všech postav ve výjevu zdůrazněn jejich výraz (*Pollitt 1986, 43*).

v úrovni pasu. Navzdory netypickému účesu se tento jezdec také považuje za zobrazení Alexandra Velikého (*Pollitt 1986, 40*).

Pokud se skutečně jedná o znázornění Alexandra Velikého, pak je tento reliéf zřejmě nejpřirozenější a nejvíce odpovídající reálné podobě tohoto panovníka bez dodatečných prvků a vlivu pozdějších stylů, které přidali kopisté do adaptací původních děl (*Suhr 1931, 81*). Důvodem, proč je na Abdalonymově sarkofágu zobrazen Alexandr, je zřejmě skutečnost, že chtěl své postavení jako krále potvrdit a posílit prostřednictvím Alexandrovy přítomnosti a zároveň zdůraznit své propojení s tímto velkým dobyvatelem (*Pollitt 1986, 45*).

Fragment sochy pocházející z jednoho výklenku buddhistického klášterního komplexu v Tepe Šotor nedaleko lokality Hadda v Afghánistánu, zobrazuje muže (Příloha 33), který svými rysy připomíná portréty Alexandra Velikého. Styl provedení odpovídá raně helénistické době, zřejmě 3. století př. Kr., ale umístění plastiky v buddhistickém prostředí naznačuje spíše pozdější původ (*Stančo 2007, 189*). Sochy z tohoto místa se zpravidla datují do 2. století po Kr. (*Agnew – Bridgland 2006, 269*).

Postava je vyobrazena samostatně ve velmi hlubokém reliéfu. Obličej natočený vlevo má spíše hranatý tvar a tvrdší rysy tváře, což je způsobeno staženým obočím, které tvoří nad kořenem nosu vertikální vrásku. Oči mají poměrně malou velikost, nos je rovný a širší, ústa s plnými rty jsou pootevřená a brada vystupuje. Celkový výraz tváře je spíše vážný a přísný, což je u Alexandrových portrétů neobvyklé. Vlasy jsou velmi kudrnaté a vzadu prameny spadají až na ramena sochy. Vrchní část hlavy je výrazně poškozena, proto nelze určit jaké bylo uspořádání vlasů nad čelem. Krk postavy se jeví mohutný. Muž má na sobě oděv, který je sepnutý kulatými sponami na obou ramenech.

Toto zobrazení bývá interpretováno různě. Jednou z možností výkladu je, že se jedná o spodobnění boha Vajrapaniho, Buddhova ochránce. V jiném výklenku tohoto komplexu se však nachází sedící postava s vousy, která vypadá jako Hérakles a připomíná sochy tohoto héra stvořené sochařem Lýsippem, proto je tato sedící postava označována jako Vajrapani-Hérakles (*Tarzi 1976, 396*). Podobně by mohla postava s rysy Alexandra Velikého zobrazovat tohoto panovníka jako Vajrapaniho. Alexandr se už za svého života připodobňoval Héraklovi na mincích (viz 3.2.2) a jeho následovníci ho rovněž takto spodobňovali (viz tzv. „*Alexandrovův sarkofág*“ výše, *Hlavy a busty 3.2.1.1*). Důvodem toho bylo, že sám Alexandr se srovnával s tímto synem boha Dia (viz 4.). Pokud byl v klášterním komplexu přítomen Vajrapani v podobě Hérakla, mohl zde být také vyobrazen Vajrapani jako Alexandr.

Kruhový mramorový reliéf z Messénie na Peloponésu (Příloha 34), nyní v Louvru v Paříži, se obvykle datuje mezi léta 320 – 318 př. Kr., ale někdy až do 3. století př. Kr.

Pravděpodobně se jedná o část baze pro nějaký sochařský výjev (*Cohen 2010*, 76). Olga Palagia to však považuje za část delšího loveckého vyobrazení, podobného malbě na architrávu v Hrobce II ve Vergině (viz 3.2.4), umístěné na nějaké kruhové funerální stavbě (*Palagia 2002*, 202).

Na reliéfu jsou vyobrazeny dvě osoby, vlevo jezdec na koni ve skoku a rozkročená mužská postava vpravo. Uprostřed scény stojí lev hledící za sebe na jezdce. Pod tlapami již trhá loveckého psa, druhý pes stojí u nohou rozkročené postavy před lvem. Oba lidé jsou provedeni v odlišném měřítku, ačkoli jezdec sedí na koni, jeho hlava je ve stejné rovině jako u postavy stojící na zemi. Špička kopí v levém horním rohu naznačuje třetí osobu v části, která se nedochovala. Jezdec má na sobě makedonský oděv (*Pollitt 1986*, 38), krátký chitón a plášť, který vlivem pohybu vlaje za jeho zády. Ačkoli byla jeho hlava výrazně poškozena, je znatelné, že na ní měl široký klobouk. Horní částí těla je natočen k pozorovateli a v pravé ruce pravděpodobně držel kopí, kterým mířil na lva před sebou. Postava po pravé části reliéfu, z jejíž hlavy zůstala jen stopa po lvím skalpu, je nahá, ale má přes levou paži přehozenou lví kůži, což poukazuje na héraa Hérakla. V pravé ruce třímá dvojitou sekeru.

Tento reliéf se často spojuje s Kratérovým monumentem v Delfách (viz 3.1) a postavy zde vyobrazené bývají pokládány za Kratéra, který sedí na koni, a Alexandra připodobněného Héraklovi. Někdy se postavy určují také opačně, nebo muž vpravo jako barbar a jezdec jako jeden z Alexandrových druhů (*Cohen 2010*, 77 – 78).

V Egyptě bylo vytvořeno množství reliéfů, na kterých je vyobrazen Alexandr jako faraón a syn Ammón-Rea. Jen ve Svatyni sluneční bárky boha Ammóna v chrámu v Luxoru je známo asi padesát dva těchto vyobrazení. Obvykle se jejich vznik datuje mezi roky 330 a 325 př. Kr. (*Stewart 1993*, 45, 177). Tato vyobrazení však odpovídají běžné egyptské ikonografii té doby, a tak příliš nevypovídají o Alexandrově podobě a možným paralelám k ostatním jeho portrétům, proto zde nebudou blíže popisována.

3.2.2 Mince

Mince sloužily nejen jako platidlo určitého státu, ale měly rovněž politický vliv v oblastech, kde byly oběživem. Zobrazování královského portréту jako takového začalo až po době Alexandra za vlády diadochů. Zpočátku diadochové razili na mincích obrazy, jimiž se odvolávali na svého předchůdce Alexandra Velikého. Kvůli tomuto je k dispozici množství jeho spodobnění, protože sám Alexandr ještě svou podobiznu ve smyslu portréту na mincích nepoužíval. Poté, ve většině případů hned po přijetí titulu krále, začali diadochové razit nové mince se svým vlastním portrétem, nebo jejich pozdější nástupci používali portrét zakladatele

své dynastie. V některých případech se však i v tomto období objevuje Alexandr vyobrazený na reverzu. V oblastech na okraji hlavního působišť vlivu helénistických mocností Alexandrovo zobrazení na averzu přežívá a to dokonce i v době za vlády Římanů (*Pollitt 1986, 28*).

Po svém nástupu na trůn v roce 336 př. Kr. zavedl Alexandr novou ražbu na stříbrných mincích. Nejprve tyto mince zobrazovaly na averzu hlavu zbožštělého héra Hérakla, syna boha Dia, bez vousů se lví kůží přes hlavu. Hérakles se totiž považoval za mýtického předka makedonské dynastie. Zřejmě po založení Alexandrie a dobytí perské říše však vyobrazený Hérakles začíná na sebe přebírat určité rysy, jež lze připsat Alexandrovi. V této době se Alexandr spíše již ztotožňoval s tímto polobožským héroem, protože se sám považoval za syna boha Dia, což bylo poprvé veřejně prohlášeno právě v Alexandrii (*Pollitt 1986, 25 – 26*). Na druhou stranu se ale může jednat pouze o jiný typ Hérakla, nebo jiného rytce razidel (*Ridgway 1990, 111*).

Mince vyražená v Sikyónu (Příloha 35) kolem roku 330 př. Kr. již ukazuje některé individuální rysy, ale stále se blíží makedonským mincím s Héraklem. Vyobrazení na minci ze Sidónu (Příloha 36) datující se pravděpodobně do roku 325 př. Kr. obsahuje větší podobnost s Alexandrovými portréty, ale stále jde spíše o idealizovanější pojetí (*Bieber 1965, 185*). Je zde znatelný hrbol na čele nad kořenem nosu, výraznější lící kosti, nepatrně zahnutá špička nosu, plné rty a mírně vystupující brada. Z doby kolem roku 323 př. Kr. pochází mince vydaná v Babylonu (*Pollitt 1986, pozn. 43, 306*), na jejímž averzu je zobrazen Alexandr na koni jak útočí na dva jezdce na slonu (Příloha 37). Výjev pravděpodobně poukazuje na Alexandrovo vítězství nad králem Pórem v bitvě u řeky Hydaspu v Indii. Na reverzu této mince se zřejmě nachází Alexandr ve zbroji s mečem, v levé ruce drží kopí a v pravé svazek blesků. Zleva k němu přilétá bohyně vítězství Níké a chystá se mu položit na hlavu věnec (vyd. *Hansen – Tellenbach – Wiczorek 2010, 247*). Na averzu jiné mince ražené v Babylonu (Příloha 38) kolem roku 323 př. Kr. jsou Alexandrovy rysy mnohem patrnější (*Bieber 1965, 185*). Kromě hrbolu nad kořenem nosu, větších očí, mírně zahnuté špičky nosu a plných rtů, je zde také viditelná zaoblená brada.

Někteří z Alexandrových nástupců stále razili mince s jeho portrétem připodobněným Héraklovi a s legendou se jménem Alexandra, ale mnohé z nich byly opatřeny božskými atributy (*Ridgway 1990, 111*). Postava Alexandra Velikého se pro ně stala nejen vzorem, zárukou a potvrzením práva na nástupnictví, ale i něčím jako ochranným božstvem (*Pollitt 1986, 26*).

Seleukos I. razil po roce 300 př. Kr. v Seleukii na Tigridu (Příloha 39) stříbrné mince s hlavou Hérakla se lvím skalpem na averzu (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 302), ale rysy jako hrbol na čele, zahnutá špička nosu a vystupující brada naznačují spíše Alexandra.

Lýsimachos, jeden z diadochů, který si přisvojil Thrákii a část Malé Asie (Bieber 1965, 186) a který přijal titul krále v roce 306/305 př. Kr., vydával od roku 297 př. Kr. stříbrné i zlaté mince s portrétem Alexandra s diadémem svázaným okolo hlavy a s beraními rohy boha Dia-Ammóna (Pollitt 1986, 26). Mince vyražené v Thrákii (Příloha 40) kolem roku 290 př. Kr. a v Magnésii nad Meandrem (Příloha 41), která se datuje mezi léta 297 a 290 př. Kr., zobrazují znaky charakteristické pro Alexandra (Bieber 1965, 186), jak delší kudrnaté vlasy převázané diadémem, jehož konce volně vlají za hlavou, tak hrbol nad kořenem nosu, široce otevřené velké oči, lehce zahnutou špičku nosu, plné rty, mírně vystupující zakulacenou bradu a znatelný ohryzek. Na minci pocházející z Thrákie má Alexandr více rozčuchané vlasy, než na druhé zmiňované minci.

Ptolemáios I. v Egyptě razil Alexandrovy mince s hlavou Hérakla dokud žil Filip III. Arrhidaios, legitimní Alexandrův dědic. Po jeho smrti začal vydávat nové mince, na jejichž averzu byl Alexandr spodobněn s rohy Dia-Ammóna a se sloním skalpem v podobě přilby na hlavě. Sloní skalp jistě naznačoval Alexandrovo tažení do Indie. V Egyptě se sloni přirozeně sice nevyskytují, ale skalp mohl poukazovat také na Afriku jako takovou. Když přijal Ptolemáios I. královský titul v roce 305 př. Kr., započal razit mince se svým vlastním portrétem (Pollitt 1986, 26 – 28). Na minci (Příloha 42) vydané cca. 318 – 311 př. Kr. (Bieber 1965, 185) má Alexandr na hlavě sloní skalp a na čele navíc ještě diadém. Hrbol nad kořenem nosu, jehož špička přečnává směrem dolů, je zde dobře znatelný, stejně tak lícní kosti, velké doširoka otevřené oči, plné rty a výrazně vystupující brada. Na averzu zlatého statéru vyraženého v Kyréné mezi lety 298 a 294 př. Kr. je již portrét Ptolemáia I., ale na reverzu se objevuje postava Alexandra na voze taženém slonem a se svazkem blesků v pravé ruce (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 248).

3.2.3 Gemy

Dvorním rytcem portrétů Alexandra, který měl na starost vyřezávání drahých kamenů, byl podle antických písemných pramenů Pyrgotelés. V těchto pramenech však jeho díla nejsou popisována (viz 3.1) a nedochovalo se ani žádné dílo s jeho signaturou (Pollitt 1986, 23).

Z množství gem v minulosti považovaných za zobrazení Alexandra Velikého zůstávají pouze tři, které lze s větší mírou pravděpodobnosti takto nadále označovat, a které spadají do helénistického období.

Tzv. Neisova gema (Příloha 43), nazvaná podle nápisu, který jmenuje spíše vlastníka než rytce obrazu, se nyní nachází v Petrohradu. Jedná se o karneolový kámen určený do prstenu. Nejčastěji se datuje do konce 4. nebo do 3. století př. Kr. (*Pollitt 1986, 23*).

Na gemě je vyobrazena stojící nahá mužská postava s vahou na pravé noze a s výrazně vychýleným pravým bokem do strany. Svým postojem se podobá výše zmiňovaným bronzovým soškám pravděpodobně spodobňujících Alexandra s kopím (*viz Celé postavy 3.2.1.1*). Hlava je zobrazena z profilu hledící vpravo k pozvednuté pravé ruce držící blesk. Vlnité vlasy má svázané diadémem. Na levé ruce je znatelná přehozená aigis a v dlani meč. U levé nohy zobrazeného muže je naznačen štít a na druhé straně postavy stojí orel s roztaženými křídly hledící vzhůru k postavě. Orel a blesk poukazují zcela jistě na boha Dia, a tak je zde zřejmě vyobrazen Alexandr jako Zeus.

Zobrazený výjev bývá často spojován s nedochovaným obrazem Alexandra s bleskem od Apella (*viz 3.1*), jehož adaptací může být (*Bieber 1964, 38*), nebo se kvůli svému postoji přirovnává k Lýsippově soše Alexandra s kopím (*viz 3.1*), i když v tomto případě drží blesk (*Pollitt 1986, 23*). Kvůli přítomným božským atributům a nahotě těla tato gema pravděpodobně nevznikla již za Alexandrova života. Patrně je tedy vyobrazením Alexandra z období pozdějších helénistických vládců, ale mohlo by se také jednat o jiného vládce připodobněného Alexandrovi (*Suhr 1931, 75*).

Turmalínová prstenová gema, nyní v Oxfordu, byla zakoupena v Bejrútu. Datuje se mezi roky 290 a 250 př. Kr. Zřejmě je zde vyobrazen Alexandr v podobě boha Dia-Ammóna. Pod krkem je znatelný malý nápis v písmu Kharoshthi nebo Brahmi¹⁰ (*Stewart 1993, 559, 321*), který by mohl značit vlastníka gemy, snad nějakého místního vládce. Písmo a materiál, z něhož je gema vyrobena, poukazují na její původ z východu, zřejmě ze severozápadní Indie, ale technika a kvalita provedení je ryze řecká (*Stančo 2007, 188*).

Na této gemě je vyobrazena hlava z pravého profilu s částí krku. Oči jsou posazeny hluboko, lícní kosti výrazně vystupují, nad kořenem rovného nosu je hrbol, pokud se špička nosu ohýbá dolů, není to příliš patrné, jsou zde také zjevné plné rty a velmi vystupující brada. Kudrnaté vlasy jsou znatelně vyčesány vysoko nad čelo, kde se pravděpodobně rozbíhaly do stran. Po obvodu hlavy jsou převázány diadémem. Ucho je odhalené a je lemováno beraním rohem, což naznačuje v tomto vyobrazení Alexandrovo zbožštění.

¹⁰ Oba typy písma se používaly v severozápadní Indii a Baktrii ve 3. století př. Kr.

Zlatý prsten s karneolovým kamenem (Příloha 44), nyní v Getty muzeu v Malibu, pochází z Malé Asie z 1. století př. Kr. a pravděpodobně spodobňuje bustu Alexandra Velikého (Grossman 2001, 63).

Hlava s rameny je zde znázorněna z levého profilu a pohlíží většíma očima směrem vzhůru. Rovný nos má zahnutou špičku, rty jsou plné a brada výrazně vyčnívá. Vlnité vlasy jsou převázány po obvodu hlavy diadémem a vytváří tak objemný věnec kolem obličeje. Oděv je sepnutý na levém rameni.

Dříve Alexandrovi a jeho matce Olympias připisované portréty na kameji ve Vídni a tzv. „kameji Gonzaga“ v Petrohradu byly již vyloučeny z Alexandrových zobrazení. Na základě podobnosti s portréty na mincích byly dvě osoby na vídeňské kameji označeny jako portréty Ptolemáia II. a jeho ženy Arsinoé II. Podobizny na kameji v Petrohradu patří pravděpodobně římskému císařskému páru z julsko-claudijské dynastie, snad Tiberiovi a jeho ženě Livii (Pollitt 1986, 24).

3.2.4 Nástěnné malby

Žádná z maleb výše zmiňovaných antickými autory (viz 3.1) se nedochovala. Nicméně dvě nástěnné malby, pravděpodobně zobrazující Alexandra Velikého a pocházející z římského prostředí a doby, jsou zřejmě kopiemi původních helénistických děl a jedna nástěnná malba snad přetrvala do dnešní doby v podobě římské mozaiky (viz 3.2.5).

Na architrávu u vstupu do Hrobky II (tzv. „Filipovy hrobky“) ve Vergině v Makedonii je freska zobrazující lov divoké zvěře. V tomto výjevu se uprostřed mezi dvěma stromy nachází mužská postava na koni (Příloha 45), která je nápadně podobná jezdcí zobrazujícího Alexandra Velikého na Abdalonymově sarkofágu (viz 3.2.1.2). Freska se datuje do poslední čtvrtiny 4. století př. Kr. (Palagia 2002, 194).

Mladistvý jezdec sedí na vzpínajícím se koni a má napřaženou pravou paži připravenou k vrhu kopí, které drží. Hlava je nakloněna směrem dolů k místu, kam se postava chystá vrhnout své kopí. I přes poškození povrchu fresky jsou patrné v obličeji bez vousů plné tváře, velké široce otevřené oči, plné rty a zaoblená brada. Na krátkých vlasech je posazený vavřínový věnec. Muž má na sobě fialový chitón v orientálním stylu bez rukávů a obutí.

Pro výraznou podobnost jak v obličeji, tak v celkové póze jezdce a koně s vyobrazením na Abdalonymově sarkofágu se tato postava považuje za Alexandra Velikého (Palagia 2002, 195).

Nástěnná malba v domu Vetiiů v Pompejích (Příloha 46) datující se do 1. století po Kr. patrně vyobrazuje Alexandra v podobě boha Dia (Pollitt 1986, 23).

Postava sedí na trůnu oděná do pláště, který zakrývá jen dolní polovinu tmavšího¹¹ těla a horní nechává odhalenou. Hlava je pootočená doleva směrem vzhůru. Oválná tvář je bez vousů, tmavě hnědé vlasy se jeví rozcuchané. V pozvednuté pravé paži nad úroveň hlavy drží zřejmě kopí opřené o zem. V levé ruce, která spočívá v klidu na klíně, má Diův blesk.

Tato freska je mnohými badateli považována za kopii nebo adaptaci nástěnné malby Alexandra s bleskem v Artemidině chrámu v Efesu vytvořené malířem Apellem (*Pollitt 1986, 22*).

V jednom z dalších domů v Pompejích byla nalezena freska, která by měla představovat Alexandrovu svatbu se Stateirou (Příloha 47) v roce 324 př. Kr. Malba pochází z 1. století po Kr., ale mohla by být kopií helénistického díla z pozdního 4. století př. Kr. Alexandr je zde vyobrazen jako bůh Áres a Stateira jako bohyně Afrodita (*Stewart 1993, 47*).

Postava Alexandra je oděna pouze v plášti, který má přehozený přes levé rameno a sepnutý na druhém rameni. Vysoko zvednutou pravou paží se opírá o kopí, zatímco levou rukou přidržuje meč visící na bandalíru umístěném na pravém rameni. Levá noha je opěrná a pravá pokrčená, levý bok výrazně vyčnívá do strany. Na hlavě jsou zjevné rysy, které poukazují na Alexandra. Jedná se o velké široce otevřené oči, rovný nos, menší plné rty a zaoblenou bradu. Kudrnaté vlasy jsou mírně rozcuchané. Celková barva pokožky je tmavší, vlasy jsou tmavohnědé.

3.2.5 Mozaiky

Původní mozaika z helénistické doby, snad zobrazující Alexandra Velikého, je známa z Pelly z Makedonie. Identifikace s tímto panovníkem však není zcela jistá a je možné, že je zde zobrazen jiný Makedonec. Další mozaika, která spodobňuje zcela určitě Alexandra Velikého, pochází z římské doby a mohla by být kopií původně nástěnné malby.

Oblázková mozaika, která byla umístěna na podlaze v Dionýsově domu v Pelle v Makedonii a nyní je v místním archeologickém muzeu, zobrazuje lov na lva (Příloha 48). Datuje se do pozdního 4. století př. Kr. (*Palagia 2002, 185*).

Ve střední části mozaiky se nachází lev, který hledí za sebe. Po obou jeho stranách jsou rozkročení dva muži oděni pouze do krátkého pláště sepnutého u krku, kteří se snaží lva ulovit. Postava vlevo od lva má navíc na hlavě makedonský plochý klobouk – kausia. Ve své levé ruce drží před sebou krátký meč, ale zasunutý v pochvě. Pravá paže je pozvednutá na úroveň hlavy a chystá se vrhnout kopí na lva. Mužova hlava, zobrazená z tříčtvrtě

¹¹ Tmavší pokožka sice neodpovídá Plútarchovu popisu vzhledu Alexandra (*viz 3.1*) ani malbě na architrávu Hrobky II ve Vergině, ale lze předpokládat, že Alexandrova pokožka byla při tažení do východních oblastí a Egypta vystavena slunečnímu záření a povětrnostním vlivům, a tudíž získala tmavší odstín.

pohledu, je nakloněna vlevo směrem dolů a hledí ke zvířeti. Obličej se zdá spíše kulatý s plnými tvářemi a zaoblenou bradou. Nos je rovný a pootevřené rty plné. Zpod pokrývky hlavy jsou viditelné delší vlnité hnědé vlasy.

Výjev na mozaice se často interpretuje jako adaptace Kratérova monumentu v Delfách (viz 3.1) s tím, že muž vlevo je Alexandr Veliký a vpravo mu přichází na pomoc Kratéros (Palagia 2002, 185). Svým výrazem a tvarem je hlava postavy blízká hlavě považující se za Alexandra na fresce s lovem na architrávu v Hrobce II ve Vergině (viz 3.2.4) a zhruba by mohla odpovídat i tváři Alexandra se lvím skalpem na Abdalonymově sarkofágu (viz 3.2.1.2).

Tzv. Alexandrova mozaika pocházející z podlahy z Domu fauna v Pompejích (Příloha 49), nyní v muzeu v Neapoli, je provedena technikou opus vermiculatum a datuje se do 2. století př. Kr. (vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010, 74). Ve výjevu je zobrazen vojenský střet řecké a perské armády, v jejichž čele na jedné straně stojí Alexandr Veliký proti perskému králi Dáreiovi III, jehož vozataj však obrací vůz s králem z dosahu ohniska bitvy.

Navzdory tomu, že levá strana scény na mozaice je značně poškozená, snad vlivem pozdějšího zemětřesení (Suhr 1931, 78), horní polovina těla včetně hlavy Alexandra se dochovala. Alexandr sedí na vzpínajícím se koni, je oděný do zbroje, ale na hlavě nemá přilbu. V pravé ruce drží jezdecké kopí v úrovni pasu, kterým právě probodl jednoho perského protivníka. Hlava je zobrazena z profilu a hledí vpřed mírně dolů směrem k zasáhnutému nepříteli. Obličej s tmavší pokožkou je oválný s vystupujícími lícními kostmi a zaoblenou bradou. Velké oči jsou široce otevřené, nos snad s mírně zahnutou špičkou je rovný a pootevřené rty plné. Tmavě hnědé vlnité vlasy jsou mírně rozčuchané z důvodu pohybu, ale rozbíhají se do stran nad středem čela. Výrazným prvkem, který se v jiných Alexandrových portrétech nevyskytuje, jsou licousy po straně tváře zasahující až k dolní čelisti. Důvodem, proč se s tímto znakem nesetkáváme u portrétů v sochařství, může být, že se tento znak mnohem lépe zobrazuje v malířství nebo na mozaice. Avšak měla by se vzít v úvahu také skutečnost, že výjev na mozaice je dílem až římského období, tudíž nelze s jistotou určit, nakolik odpovídá původní malbě.

Tato scéna byla v minulosti různě interpretována. Mohlo by se jednat o bitvu u Gaugamel, nebo z důvodu prchajícího Dáreia o bitvu u Issu. Ovšem může zde být zobrazen konflikt mezi Řeky a Peršany jako takový v obecném smyslu (Suhr 1931, 78). Výjev by mohl také být přímou kopií malby od Filoxena z Eretrie (viz 3.1). To, že je mozaika určitě kopií nějaké helénistické malby pravděpodobně z pozdního 4. století př. Kr., naznačuje realistické

prostorové ztvárnění scény, včetně portrétu Alexandra Velikého, který se nezdá být idealizovaný a nejsou v něm ani přítomny žádné božské atributy (*Pollitt 1986*, 45 – 46).

3.3 Typy vyobrazení Alexandra Velikého

Z jednotlivých výše uvedených a popisovaných uměleckých děl lze vyvodit dva základní způsoby vypořádání tohoto panovníka – jako osobu podstaty lidské nebo podstaty božské.

Jako člověk byl Alexandr nejčastěji spodobňován v roli lovce, což bylo vyobrazeno například na jedné straně tzv. „Alexandrova sarkofágu“ (*viz 3.2.1.2*), na malbě na architrávu v Hrobce II ve Vergině (*viz 3.2.4*) nebo na nedochovaném Kratérově monumentu (*viz 3.1*), jehož kopiemi mohou být reliéf z Messéně (*viz 3.2.1.2*) nebo oblázková mozaika v Pelle (*viz 3.2.5*). Dále mezi obvyklá Alexandrova vyobrazení jako člověka patří ta, na kterých se objevuje v pozici dobyvatele. V tomto případě je jeho postava buď součástí nějakého bitevního výjevu, např. na tzv. Alexandrově mozaice (*viz. tamtéž*) či na Filoxenově malbě (*viz 3.1*), nebo, pokud se dochovala samotná postava bez prostředí, do něhož by byla zasazena, – tedy v podobě například sochy a sošky – nachází se u jeho postavy (nebo se předpokládá, že se zde původně nacházely) nějaké prvky, které poukazují na válečný kontext, např. vojenská výstroj a výzbroj. U bronzových sošek pocházejících z Egypta (*viz Celé postavy 3.2.1.1*), vyobrazená stojící neoděná postava pravděpodobně držela kopí, což ji staví právě do tohoto významu – Alexandra-dobyvatele. To rovněž platí o jejich možné předloze – Lýsippově soše Alexandra s kopím (*viz 3.1*). Podobně mezi válečnická spodobnění Alexandra lze zařadit jezdeckou sošku z Herculanea (*viz Celé postavy 3.2.1.1*). Třetím možným způsobem zobrazení Alexandra Velikého jako člověka bez božské podstaty je forma portréту v podobě makedonského prince či již krále, kde není zobrazen v roli lovce ani v roli dobyvatele. V tomto případě se jedná ryze o spodobnění, která měla představovat budoucího nástupce trůnu, nebo nového panovníka. Mezi tato vyobrazení patří například nedochovaná chryselefantinová socha, která stála ve Filippeiu v Olympii (*viz 3.1*), nebo socha Alexandra Rondanini (*viz Celé postavy 3.2.1.1*).

Vyobrazení Alexandra Velikého s vyjádřením božské podstaty, lze rozdělit na dvě skupiny. Na jednu stranu mohl být tento panovník zobrazován jako zbožštělý héros Hérakles, což je nejlépe patrné na mincích (*viz 3.2.2*) nebo na opačné straně tzv. „Alexandrova sarkofágu“ (*viz 3.2.1.2*). Na stranu druhou mohly být jeho portréty připodobněny bohům. To je dáno například podobným postojem, který postava zaujímal, uspořádáním oděvu nebo božskými atributy. Například na nástěnné malbě v domě Vetiů (*viz 3.2.4*), jež je pravděpodobně kopií Apellova obrazu Alexandra s bleskem (*viz 3.1*), je Alexandr zobrazen

v totožném postoji – vsedě – a ve stejném typu oděvu, o nichž se předpokládá, že se vyskytovaly u kultovní sochy boha Dia v chrámu v Olympii. Navíc postava Alexandra drží v ruce Diův atribut – svazek blesků.

Do těchto základních kategorií by se určitě daly zařadit některé dochované hlavy a busty, ale protože nám nejsou předloženy k posouzení ve svém původním stavu, tj. neoddělené od zbývajících částí postavy, je jejich celková interpretace velmi obtížná. V tomto případě mohou být nápomocné dodatečné prvky jako diadém, který poukazuje na spodobnění panovníka, stopa po přítomnosti přilby, např. u hlavy z Kóu (viz *Hlavy a busty 3.2.1.1*), jež může značit vojenský kontext, nebo různé božské atributy – lví skalp (viz *hlava v podobě Hérakla tamtéž*), diadém s otvory pro zasazení paprsků (viz *hlava v Kapitolském muzeu tamtéž*), nebo beraní rohy (viz *hlava z Tarsu tamtéž*). Mělo by se však přihlídnout také k samotnému stylu provedení. Pokud je Alexandrova tvář spodobněna realističtěji a méně idealizovaně, jako např. u hermy typu Azara (viz *tamtéž*), patrně nebude zobrazovat kultovní sochu Alexandra v podobě boha, protože kultovní sochy se všeobecně v tomto pojetí nezhotovovaly.

Toto rozdělení je však pouze zjednodušené a ne vždy lze jednotlivá díla přiřadit jen k jedné skupině. Například soška z Gabií (viz *Celé postavy 3.2.1.1*) zobrazuje pravděpodobně Alexandra připodobněného bohu Martovi, což je dáno tím, že je postava neoděná, má na hlavě přilbu a vedle nohy je umístěn pancíř, předpokládá se také, že soška původně třímala meč. Mars či jeho řecký ekvivalent – bůh Áres – byl bohem války a Alexandr Veliký za svého života vynikl mnoha vojenskými úspěchy, tudíž skrze toto spodobnění jako boha Marta byly vyjádřeny Alexandrovy vojenské schopnosti, a lze tak rovněž tuto sošku vnímat jako vyobrazení Alexandra-dobyvatele.

S rozlišením Alexandrových portrétů podle toho, zda je v nich zobrazen v podobě člověka či zbožštělé osoby, určitým způsobem souvisí rovněž místo, kde byly tyto portréty zhotoveny. V orientálním a egyptském prostředí, kde byl Alexandr považován za boha, či syna boha, převládají zobrazení idealizovaná a připodobněná bohům. Jedná se například o alexandrijské hlavy (viz *Hlavy a busty 3.2.1.1*), hlavu z Tarsu (viz *tamtéž*) nebo o sochu z Magnésie (viz *Celé postavy 3.2.1.1*). V řeckém prostředí se spíše objevují spodobnění Alexandra-lovce, či Alexandra-dobyvatele. Ovšem i zde vznikaly portréty zbožštělého Alexandra, či jeho kultovní sošky, např. soška z Priéné (viz *Hlavy a busty 3.2.1.1*), ale to až v pozdější době (viz 4.).

4. Srovnání vyobrazení za Alexandrova života a po jeho smrti

Srovnání portrétů, které vznikly za Alexandrova života, s portréty, které byly vytvořeny po jeho smrti, ztěžuje skutečnost, že většina vyobrazení soudobých s Alexandrem Velikým se dochovala v pozdějších kopiích. Z tohoto důvodu nemusí podávat pravdivé informace o jejich skutečném původním vzhledu. Avšak navzdory tomu lze z nich vyvodit přibližné všeobecné charakteristiky pro obě skupiny.

Mezi zobrazení Alexandra Velikého, jež se s větší mírou pravděpodobnosti vztahují k původním dílům zhotovených v době jeho života, se obvykle řadí kusy označované jako Alexandr typu Rondanini, Erbach a Schwarzenberg, dále hlava z Pelly, hlavy v podobě Hérakla, herma typu Azara, bronzová soška v Louvru, která snad byla kopií sochy Alexandra s kopím, bronzové sošky Alexandra s aigidou, jež byly pravděpodobně kopií monumentální sochy vytvořené pro Alexandrii, malba v Hrobce II ve Vergině, malba Alexandra v podobě Dia v Domu Vetíů v Pompejích a mozaika v Domu fauna také v Pompejích (*viz popis jednotlivých děl v 3.2*).

Než se stal Alexandr po smrti svého otce Filipa II. králem v roce 336 př. Kr., zhotovovali zřejmě jeho portréty Cháres, Eufranor, Leócharés, umělci pracující pro jeho otce, a také Lýsippos (*Bieber 1964, 24*). Tito sochaři spodobňovali v této době Alexandra většinou spolu s Filipem II. (*viz 3.1*) ještě v roli mladého prince bez jakýchkoli božských nebo královských atributů (*Suhr 1931, 50*). Do tohoto období by měla s jistotou patřit socha Alexandra typu Rondanini (*viz Celé postavy 3.2.1.1*) nebo například nedochovaná socha ve Filippeiu v Olympii (*viz 3.1*).

Poté, co Alexandr převzal trůn po svém otci, si údajně zvolil tři hlavní umělce, Lýsippa, Apella a Pyrgotela, kteří byli pověřeni tvorbou jeho portrétu (*viz tamtéž*). Zlomovými událostmi, které ovlivnily další vývoj Alexandrova zobrazování, bylo v roce 332 př. Kr. dobytí Egypta, kde se Alexandr dostal do pozice faraóna¹², tedy syna nejvyššího boha Ammón-Rea, který se v řecké mytologii ztotožňoval s bohem Diem, a v roce 331 př. Kr. konečné vítězství nad Dáriem III. po bitvě u Gaugamel v Mezopotámii, kdy se Alexandr stal Králem králů Perské říše (*Bieber 1964, 31*). Pod vlivem těchto dvou událostí se začínají na mincích (*viz 3.2.2*), které zobrazovaly hlavu Hérakla se lvím skalpem, objevovat vlastní Alexandrovy rysy, protože už je stejně jako Hérakles synem Dia a již vykonal podobně velké činy. V řeckém sochařství se ještě nevyskytují prvky, jež by z tohoto pojetí vyplývaly, ale novým atributem se stává diadém, patrně od roku 331 př. Kr. (*Fredricksmeyer 1997, 107*),

¹² Alexandr nebyl pravděpodobně oficiálně korunován faraónem, což vyplývá z nepravdivosti v jeho titulaturách v Luxoru a jinde. Faraón měl vždy standardní jednotnou titulaturu (*Stewart 1993, 174*).

který je později typickým atributem Alexandrových vyobrazení. Na Alexandrově mozaice s bitvou proti Peršanům (viz 3.2.5) ještě nemá diadém, ale u bronzových sošek Alexandra s aigidou (viz *Celé postavy 3.2.1.1*) je již diadém patrný.

Dalším přelomovým rokem v pojetí Alexandrových portrétů by mohl být rok 324 př. Kr., kdy Alexandr rozhodl, že má být i Řeky veřejně považován za boha (*Bieber 1964, 50*). Z této doby pravděpodobně tedy pochází socha Alexandra jako Dia v Olympii zmiňovaná Pausániem (viz 3.1), jejímž spodobněním by mohla být Neisova gema (viz 3.2.3) (*Bieber 1964, 44*), a rovněž lze do této doby datovat kopii malby na trůně sedícího Alexandra v podobě Dia (viz 3.2.4) od Apella, jež se nacházela v Artemidině chrámu v Efesu (viz 3.1). Alexandr byl již spíše vnímán jako nadlidská božská osobnost, což přetrvalo i po jeho smrti. Ne všichni Řekové však přijali tento poněkud orientální pohled na panovníka. Například malíř Apellés zobrazoval Alexandra s božskými atributy, ale Lýsippos ho vždy spodobňoval spíše jako velkého dobyvatele, avšak pouhého člověka (*Bieber 1964, 45*).

Po své smrti se Alexandr stal pro ostatní mužem, kterému se chtěli jeho následníci rovnat nebo alespoň přiblížit, a také proto zhotovovali nadále jeho portréty. Pro diadochy se navíc stal i ikonou, a to hlavně na mincích, která obhajovala jejich právo na nástupnictví (*Pollitt 1986, 26*). V těchto posmrtných Alexandrových vyobrazeních je ve většině případů znatelnější připodobnění k různým bohům a héroům, ať už je to Héraklés nebo Zeus, převzatí ze samotné Alexandrový pozdější ikonografie, nebo Apollón, Hélios či Áres. Z tohoto důvodu jsou často také mnohem idealizovanější a mladistvější a je obtížnější v nich rozlišit zbožštělého člověka od skutečného božstva (*Suhr 1931, 46 – 47*). Jiné portréty ale nejsou tak idealizované a naopak zdůrazňují Alexandrový rysy. Toto je zapříčiněno formou stylu období a místa, ve kterém byly zhotoveny.

V období diadochů v pozdním 4. století př. Kr. se udržuje spíše ještě realističtější pojetí, ačkoli jsou v portrétech božské atributy přítomny. Jedná se především o mince (viz 3.2.2), na nichž jsou výrazné velké oči, vystupující lícní kosti a zahnutá špička nosu, což je typické pro Alexandra, a beraní rohy Dia-Ammóna. Do této doby také patří zobrazení Alexandra Velikého na Abdalonymově sarkofágu ze Sidónu (viz 3.2.1.2), kde na jedné straně je spodobněn jako člověk, ale na druhé straně již se lvím skalpem, což ho staví do pozice Diova syna Hérakla. Naopak soška z Priéné (viz *Hlavy a busty 3.2.1.1*), která se datuje spíše do raného 3. století př. Kr., působí spíše idealizovaným dojmem.

V Alexandrii ve 3. a částečně 2. století vznikala většinou idealizovaná vyobrazení Alexandra Velikého. Ta jsou poněkud jemnějšího provedení a charakteristické rysy, které lze dobře vidět na mincích diadochů, se spíše v tomto pojetí ztrácí (*Bieber 1964, 59 – 60*).

Pravděpodobně měla na tento styl vliv skutečnost, že zde Ptolemáios I. zavedl oficiální Alexandrův kult (*Bieber 1964, 57*). Do této skupiny se řadí hlavy z Alexandrie v muzeu ve Stuttgartu, v Britském muzeu v Londýně, v muzeu v Clevelandu, v Glyptotéce Ny-Carlsberg v Kodani a alabastrová busta z Egypta (*viz Hlavy a busty 3.2.1.1*). Zejména první tři zmíněné hlavy si jsou stylově velmi blízké. Všechny ukazují mladistvého muže nebo snad ještě chlapce s velmi jemnými rysy.

Ve 2. století př. Kr. se pod vlivem pergamské školy může objevit v Alexandrově portrétu dramatictější výraz a větší zvlnění povrchu tváře, které snad mají poukazovat na strasti, jimiž Alexandr prošel při svých taženích. Hlava z Pergamu (*viz tamtéž*) by mohla toto vyjadřovat (*Bieber 1964, 63 – 64*). Na druhou stranu socha z Magnésie (*viz Celé postavy 3.2.1.1*), pocházející z pozdního 2. století př. Kr., má jemné idealizované rysy.

S nárůstem moci Říma se postupně ocitaly země, dříve dobyté Alexandrem, v jeho područí. Navzdory tomu však stále vznikala další Alexandrova vyobrazení. I Římané se chtěli Alexandrovi přiblížit a to někteří jak vzhledem, tak činy. Mezi Alexandrovy napodobovatele patří například Pompeius Magnus, který porazil v roce 66 př. Kr. helénistického vládce Mithridata VI. Eupatora z Pontu, také napodobovatele Alexandra Velikého. V 1. století př. Kr. se vytvářely monumentální Alexandrovy sochy, díla měla výraznější rysy a emocionální výraz. (*Bieber 1964, 69 – 70*). Do této doby lze zařadit hlavu v Kapitolském muzeu v Římě (*viz Hlavy a busty 3.2.1.1*), na které je nápadnější pohyb krku a hlavy a objemnější věnec z vlasů kolem obličejové části.

V období římského císařství se panovníci považovali za dědice Alexandrovy říše a jejich sochy zobrazovaly zbožštělého Alexandra (*Bieber 1964, 74*). Ještě ve 3. století po Kr. římscí císaři, jako Elagabalus, Alexandr Severus, Gordián III. a Filip Arab, razili mince s portrétem Alexandra vesměs s božskými atributy, což souviselo s jejich výboji také východním směrem proti Peršanům (*Pollitt 1986, 28*).

Z doby 2. století př. Kr. až 2. století po Kr. pochází většina římských kopií Alexandrových soudobých portrétů, vytvořených školami kopistů, jež se dochovaly do současnosti (*Bieber 1964, 73*).

5. Sledování změn ve vyobrazeních s přibývajícím věkem

V této části se pojednává spíše o portrétech, které jsou pravděpodobně kopiemi původních zobrazení vytvořených za doby Alexandra Velikého a mohly by tak lépe odpovídat jeho skutečné podobě, protože zejména díla helénistická ze 3. a 2. století př. Kr. na sobě nesou značnou míru idealizace a omlazení. Avšak i tyto kopie, zejména ty, které představují velmi mladého Alexandra, mohou vykazovat mírné náznaky idealizace. Mnohem realističtější znázornění jsou patrná z mincovních obrazů, ale všechna se spíše vztahují k jednomu věkovému typu nedlouho před Alexandrovou smrtí, proto nejsou příliš nápomocná při hledání věkových rozdílů u dalších vyobrazení tohoto panovníka.

Za nejmladší portrét Alexandra Velikého se často považuje hlava typu Erbach v Muzeu Akropole v Athénách. Zřejmě pro svůj mladistvý vzhled, zaoblenější rysy, plnější rty a málo vystupující bradu se jí přisuzuje věk mezi patnácti a šestnácti lety, avšak nezdá se být o mnoho mladší než hlava z Alexandrie v Kodani, která se srovnává se sochou Alexandra Rondanini (*Bieber 1964, 25 – 27*), proto zobrazuje spíše sedmnáctiletého mladíka než mladíka patnáctiletého. Mnohem mladším dojmem působí tvář Alexandra na fresce v Hrobce II ve Vergině. Obličej je plnější než u hlavy typu Erbach a zdá se, že patří ještě mladému chlapci, avšak dosti starému na to, aby udržel kopí a mohl se tak účastnit lovu divoké zvěře. Zde by mohlo být Alexandrovi již kolem patnácti let. Alexandr Rondanini zobrazuje staršího mladíka, ale ne více než osmnáctiletého (*Koepp 1892, 17*). Ačkoli je v tomto vyobrazení tvář kulatější než u typu Erbach, výraznější ohryzek na krku napovídá tomuto zařazení. Plnější tváře mohou být výsledkem idealizovanějšího pojetí, avšak rovněž může být toto pojetí důvodem pro to, proč je u typu Erbach ohryzek neznatelný. Hlavy v Kodani a v Pelle svým vzhledem odpovídají zařazení mezi typ Erbach a Rondanini, tudíž je lze věkově zařadit mezi sedmáct a osmáct let. Lícni kosti zde doposud nejsou velmi patrné a brada nevystupuje. Všechny tyto zmiňované portréty mají určité společné charakteristiky, které mohou vypovídat o ranějším věku zhruba do osmnácti let. Především se jedná o typ účesu. Vlasy jsou hodně husté a kudrnaté a vytváří zdání většího objemu. Prameny vyčesané navrchu hlavy spadají některé do čela a není patrná žádná pěšinka. U všech jsou přítomny větší široce otevřené oči, což také působí mladistvějším dojmem, a brada příliš nevyčnívá. Dosud zde chybí ostře řezané rysy v obličejí. Celkově tyto portréty ukazují spíše jemného mladíka.

Na hlavě typu Schwarzenberg se rysy v obličejí více prořezávají. Lícni kosti a tvar dolní čelisti jsou již znatelnější a brada více vystupuje. Rty se již zdají tenčí. Na základě těchto znaků zobrazuje mladíka trochu staršího, než který je spodobněn v typech Erbach a Rondanini. Snad by zde mohlo být Alexandrovi přibližně devatenáct až dvacet let. Postava

Alexandra vyobrazená na mozaice z Domu fauna v Pompejích se odhaduje na stáří dvaceti tří až dvaceti čtyř let (*Koepp 1892, 17*). Lícni kosti v tomto případě výrazně vystupují, tvář se zdá hubenější, nos kostnatější a brada mírně vyčnívá. Navíc jsou zde přítomny licousy. Tyto znaky činí v tomto zobrazení Alexandra staršího než je typ Rondanini nebo i Schwarzenberg, navíc pokud by se ve výjevu jednalo o bitvu u Issu, která byla svedena v roce 333 př. Kr., Alexandrovi by tak mělo být skutečně dvacet tři let (*Bieber 1964, 35*). Za portrét, jenž spodobňuje nejstaršího Alexandra, který se dochoval, se považuje herma typu Azara. Věk zobrazeného se odhaduje na dvacet osm až třicet let (*Koepp 1892, 17*). M. Bieberová však poznamenává, že aktivní vojevůdci stárnou rychleji, a tudíž tak mohl vypadat již ve dvaceti pěti letech¹³ (*Bieber 1964, 33 – 35*). Rovněž v tomto portrétu jsou znatelnější lícni kosti, mírně vystupující brada a tenké rty, ale celkově se tvář zdá plnější a s hranatějšími obrysy než je tomu tak u hlavy typu Schwarzenberg. Nad kořenem nosu je navíc patrná vertikální mělká prohlubeň značící vrásku. Blízká hermě typu Azara tvarem obličeje a svými rysy je hlava v muzeu v Ženevě (*Bieber 1964, 27*). Má stejně tvarované plnější tváře, tenké rty a výrazně vystupující bradu. Hlava typu Schwarzenberg, Alexandr na mozaice z Domu fauna v Pompejích, herma typu Azara a hlava v muzeu v Ženevě mají všechny velmi podobný styl účesu, odlišný od mladistvějších vyobrazení Alexandra, a kromě mozaiky, menší a více přivřené oči. Vlasy jsou v těchto případech spíše vlnité až rovné a rozbíhají se nad středem čela do stran. U hermy typu Azara se navíc kvůli diadému po obvodu hlavy vytváří objemnější věnec vlasů.

Z jmenovaných portrétů lze vyvodit změny v obličeji a typu účesu. Od zobrazení v raném mládí přibližně do osmnácti let, v nichž je tvar hlavy oválný nebo kulatější, tváře plnější, méně kostnaté, oči otevřenější, což vyvolává živější celkový dojem obličeje, rty plnější a brada tolik nevystupuje, přes oválnou hubenější tvář s mnohem výraznějšími rysy a vystupující bradou ve věku asi od dvaceti do dvaceti čtyř let, po vyobrazení odhadujících se na věk kolem dvaceti pěti až třiceti let, na nichž lze vyzorovat hranatější a opět plnější, i když poněkud méně, tvář s menšíma očima a vážnějším výrazem. Zhruba do osmnácti let jsou vlasy spíše méně upravené, bez pěšinky a velmi kudrnaté. Později se tyto objemnější kudrlinky mění na rovnější vlny učesané na pěšinku a více přilehlé k hlavě.

Avšak musí se vzít v úvahu, že tato díla jsou většinou kopiemi, které vznikly až po Alexandrově smrti, a tudíž se v nich mohou projevovat vlivy stylu samotných kopistů. Rysy v obličeji a z nich vyplývající znaky věku tak mohou být zkreslené, buď zidealizované nebo naopak přehnané.

¹³ Tento věk odvozuje od svého názoru, že herma typu Azara je kopií Lysippovy sochy Alexandra s kopím, která měla být vytvořena po nově založené Alexandrii v roce 332 př. Kr.

6. Závěr

Alexandr Veliký se zásluhou svých činů stal vzorem nejen pro pozdější helénistické panovníky, ale i pro Římany, kteří následovali jeho dobytelské úspěchy a vytvořili tak podobně rozsáhlé impérium. Toto bylo také důvodem, proč vznikala různá Alexandrova vyobrazení i po jeho smrti. Tato práce se zaměřila na Alexandrovy portréty v plastice, na mincích, gemách, v nástěnném malířství a na mozaikách v helénistickém období. Rovněž se zohlednily antické písemné prameny, které zmiňují jak samotná díla, tak jejich tvůrce. Z textů vyplývá, že Alexandrova zobrazení byla četná a byla vytvářena mnoha umělci již za Alexandrova života. Z těchto spisů antických autorů se dochoval i popis sochy Alexandra Velikého zhotovené Lýsippem, což napomáhá určit všeobecnou charakteristiku jeho portrétů a tím identifikovat, zda by dané dílo mohlo zobrazovat tohoto panovníka. Tito autoři však pocházeli z období o několik století pozdějšího než byla doba Alexandrova, a proto při zjišťování jeho skutečného vzhledu a podoby děl by se mělo primárně vycházet z archeologických nálezů. Antická literatura však poskytuje informace, jež mohou přispět ke správné interpretaci některých dochovaných zobrazení a k identifikaci jejich tvůrců.

Z celkového množství vyobrazení, jež se považují za Alexandra Velikého, se dochovaly převážně jen helénistické kopie děl vytvořených za Alexandrova života, helénistické originály zhotovené po Alexandrově smrti a římské kopie z obou období. Vlastní zobrazování Alexandra Velikého pokračovalo i v římském období, ale pojednání o římské tvorbě spodobňující Alexandra, která nebyla kopiemi děl starších z období helénismu, již nebylo účelem této práce. Díla se do současnosti převážně nedochovala ve svém původním stavu, a tak jsou často k dispozici jen jednotlivé fragmenty, z nichž se na základě porovnávání s jinými lépe zachovanými kusy nebo na základě antických pramenů může rekonstruovat jejich celková podoba.

Základní charakteristiky, které se hledají v jednotlivých kusech a jež jsou rozhodující pro identifikaci jednotlivých portrétů Alexandra Velikého, vyplývají jak z antických literárních zdrojů, tak z hermy typu Azara, která se jako jediná s jistotou považuje za Alexandra na základě nápisu, a z vyobrazení na mincích diadochů. V dílech by tedy mělo být přítomno naklonění krku na jednu stranu a sklon a pootočení hlavy v opačném směru, větší široce rozevřené oči, hrbol nad kořenem nosu, který je rovný, ale jeho špička se ohýbá dolů, plnější rty a zaoblená mírně vystupující brada bez vousů. Objemné kudrnaté nebo vlnité vlasy by měly být vyčesány vysoko nad čelo, kde by se jednotlivé prameny měly rozbíhat do stran. V portrétech, jež vznikly asi po roce 331 př. Kr., by měl být patrný diadém, nebo alespoň stopy po něm v podobě mírného žlábků na čele nebo v uspořádání vlasů, kdy je z nich po

obvodu hlavy vytvořen objemnější věnec a na temeni přiléhají těsně k hlavě. Určujícími prvky jsou také atributy připomínající Alexandrovy úspěchy, či některé atributy božské.

V hlavní části práce byly jednotlivé dochované kusy popsány a rozděleny do skupin podle toho, jakou technikou byly vytvořeny. U těchto děl byly uvedeny, pokud jsou známy, údaje o místě nálezů a současném uložení, dále odhadovaná doba vzniku daného kusu a zda se jedná o originál, či kopii předpokládaného původního díla. Následně byl proveden popis vzhledu dochovaného předmětu a nakonec, pokud to stav kusu umožňoval a nějakým způsobem naznačoval, byla předložena možná interpretace díla.

V rámci volné plastiky byl použit způsob dělení dle stavu, v jakém se do současnosti jednotlivé příklady zachovaly, tedy na hlavy a busty a celé postavy. Kategorie „Hlavy a busty“ byla dále utříděna podle směru natočení hlavy daného způsobem posazení na krk. U těchto kusů, které byly ve většině případů odlomeny z celých postav, je obtížné určit původní podobu celé sochy a jejího celkového významu. U některých hlav může být toto naznačeno například nepříliš detailním a méně vypracovaným provedením povrchu účesu. V takovém případě byla patrně socha touto částí odvrácena od pozorovatele a umístěna u nějaké stěny nebo ve výklenku nějaké stavby. U dochovaných celých postav soch je jejich interpretace mnohem snazší, protože je znám celkový postoj zobrazeného, ale pro zjištění funkce jednotlivých plastik je také důležitý celkový kontext, do kterého byla plastika umístěna. To se týká rovněž reliéfní plastiky, nástěnných maleb a mozaik. Pokud je Alexandr ve vyobrazení připodobněn nějakému bohu, lze předpokládat kultovní význam onoho zobrazení. V kategorii „Celé postavy“ byla nejprve představena monumentální díla a následně plastiky menší velikosti, z nichž většina je zhotovena z bronzy.

Alexandr Veliký nerazil mince se svým portrétem. V období po dobytí Egypta a Persie však začínají tyto mince s hlavou Hérakla na averzu přebírat panovníkovy rysy. Alexandrovu podobiznu razí na mincích až jeho nástupci – diadochové, kteří ji využívají jako potvrzení svého nároku na vládu v daných částech Alexandrovy říše.

V podstatě se dají v celkovém množství dochovaných děl rozlišit dva základní typy Alexandrových portrétů – portréty, ve kterých byl zobrazen jako pouhý člověk, buď nástupce makedonského trůnu, lovec nebo dobyvatel, a nebo portréty, v nichž je spodobněn jako zbožštělá osoba, buď jako héros Hérakles nebo nějaký bůh.

Zprvu byl Alexandr Veliký zobrazován jako člověk. Teprve potom, když Alexandr dobyl Egypt a stal se Králem Asie, a tudíž začal sebe vnímat jako syna boha Dia, tak počaly vznikat jeho zbožštělé portréty. Poté, když v roce 324 př. Kr. rozhodl, že ho i Řekové mají pokládat za boha, postupně přibývala Alexandrova vyobrazení připodobněná bohům, především Diovi.

Toto Alexandrovo pojetí pak ještě více zesílilo po jeho smrti. Především v portrétech zhotovovaných pozdějšími helénistickými vládci a Římany jsou často přítomny různé božské atributy. Na hlavě se objevuje buď lví skalp poukazující na héraa Hérakla, sloní skalp znamenající indické tažení, nebo beraní rohy Dia-Ammóna, v ruce může Alexandr držet Diův blesk. Rovněž bývá spodobněn v určitém postoji připomínajícím sochy bohů. Nejčastěji jsou jeho portréty připodobněny Héraklovi, Diovy, Apollónovi, Héliovi a Martovi. Alexandr Veliký však nebyl po své smrti zobrazován pouze jako bůh nebo zbožštělá osoba, ale také jako dobyvatel.

Styl Alexandrových vyobrazení v helénistické době byl ovlivněn místem vzniku a tvorby daného díla. V portrétech se mohl odrážet vliv pergamské školy, což znamenalo více emocionální provedení, nebo naopak mohlo být celkové pojetí velmi idealizované a zobrazovat mladistvou jemnou tvář, což bylo typické pro alexandrijské pojetí v Egyptě.

Na určitých portrétech lze sledovat rovněž proměny spojené s přibývajícím věkem zobrazeného. Než se stal Alexandr makedonským králem, byl spodobňován s velmi jemnými rysy. Tvář měl spíše oválnou a plnou, oči se široce otevíraly a vlasy byly kudrnaté a méně upravené. S přibývajícími roky se rysy v obličeji stávaly zřetelnější, lícní kosti a brada více vystupovaly, oči se zobrazovaly menší a vlnité vlasy více přiléhaly k hlavě a rozdělovaly se pěšinkou, jež vedla středem.

Téma portrétní Alexandra Velikého dosud není uzavřené, protože domnělá díla, jež mají představovat tohoto panovníka, ukazují velkou rozmanitost, což je zapříčiněno mnoha faktory – účelem tvorby díla, stylem užívaným v místě a době jeho vzniku a pojetím samotného tvůrce. Toto je důvodem, proč se badatelé doposud nemohou shodnout na jednotném názoru při výběru a posuzování, zda určité dílo zobrazuje či nezobrazuje Alexandra Velikého, a je tak otevřen prostor pro další bádání v této oblasti.

7. Seznam použité literatury

Primární literatura

Pausaniás (přel. H. Businská), 1973: *Cesta po Řecku I*, Praha.

Plinius Starší (přel. J. Bostock), 1855: *Naturalis historia (The Natural History)* [online], London. [citováno 18. května 2013] Dostupné z: <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:latinLit:phi0978.phi001.perseus-eng1>.

Plútarchos (přel. A. Hartmann, R. Mertlík, F. Stiebitz), 1967: „Alexandros“, In: *Životopisy slavných Řeků a Římanů II*, Praha.

Plútarchos (přel. F. C. Babbitt), 1936: *De Alexandri Magni Fortuna aut Virtute (On the Fortune or the Virtue of Alexander)* [online], Cambridge. [citováno 5. července 2013] Dostupné z: <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0007.tlg087.perseus-eng1>.

Plútarchos (přel. F. C. Babbitt), 1936: *De Iside et Osiride (Isis and Osiris)* [online], Cambridge. [citováno 22. června 2013] Dostupné z: <http://data.perseus.org/texts/urn:cts:greekLit:tlg0007.tlg089.perseus-eng1>.

Suetonius (vyd. A. Thomson), 1889: „Augustus“, In: *De Vita Caesarum (The Lives of the Caesars)* [online], Philadelphia. [citováno 27. června 2013] Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0132%3AAlife%3Djul>.

Suetonius (vyd. A. Thomson), 1889: „Julius Caesar“, In: *De Vita Caesarum (The Lives of the Caesars)* [online], Philadelphia. [citováno 22. června 2013] Dostupné z: <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.02.0132%3AAlife%3Daug>.

Sekundární literatura

Agnew, N. – Bridgland, J., 2006: *Of the Past, for the Future: Integrating Archaeology and Conservation: Proceedings of the Conservation Theme at the 5th World Archaeological Congress, Washington, D.C., 22-26 June 2003*, Los Angeles.

Bernoulli, J. J., 1905: *Die erhaltenen Darstellung Alexanders des Grossen*, München.

- Bieber, M., 1964: *Alexander the Great in Greek and Roman Art*, Chicago.
- Bieber, M., 1965: „The Portraits of Alexander“, *Greece & Rome*, Second Series, sv. 12, č. 2, Alexander the Great, Cambridge University Press, s. 183 – 188.
- Buitron, D. M., 1973: „The Alexander Nelidow: A Renaissance Bronze?“, *The Art Bulletin*, sv. 55, č. 3, College Art Association, s. 393 – 400.
- Cartledge, P., 2007: *Alexandr Veliký. Historik Lovcem nové minulosti*, Praha.
- Cohen, A., 2010: *Art in the Era of Alexander the Great: Paradigma of Manhood and Their Cultural Traditions*, Cambridge University Press.
- Fildes, A. – Fletcher, J., 2002: *Alexander the Great. Son of the Gods*, Los Angeles.
- Fredricksmeyer, E. A., 1997: „The Origin of Alexander’s Royal Insignia“, *Transactions of the American Philological Association (1974-)*, sv. 127, The Johns Hopkins University Press, s. 97 – 109.
- Grossman, J. B., 2001: „Images of Alexander the Great in the Getty Museum“, *Studia Varia*, sv. 2, Los Angeles, s. 51 – 78.
- Hansen, S. – Tellenbach, M. – Wieczorek, A. (vyd.), 2010: *Alexander der Grosse und die Öffnung der Welt (Ausstellungskatalog)*, Mannheim.
- Kekule, R., 1899: *Über das Bruchstück einer Portraitstatuette Alexander des Grossen*, Berlin.
- Koepp, F., 1892: *Über das Bildnis Alexanders des Grossen*, Berlin.
- Kunze, M., 2000: *Alexander der Grosse. König der Welt. Eine neuentdeckte Bronzestatue*, Berlin.
- Palagia, O., 2002: „Hephaestion’s Pyre and the Royal Hunt of Alexander“, In: *Alexander the Great in Fact and Fiction*, Oxford University Press, s. 167 – 206.
- Pollitt, J. J., 1986: *Art in the Hellenistic Age*, Cambridge University Press.
- Ridgway, B. S., 1990: *Hellenistic Sculpture I. The Styles of ca. 331-200 B.C.*, University of Wisconsin Press.

- Schreiber, T., 1903: *Studien über das Bildnis Alexanders des Grossen: Ein Beitrag zur alexandrinischen Kunstgeschichte*, Leipzig.
- Schuster, A. M. H., 2000: „Not Philip II of Macedon“, *Archaeology* [online], Archaeological Institute of America. [citováno 5. července 2013] Dostupné z: <http://archive.archaeology.org/online/features/macedon/>.
- Smith, R. R. R., 1991: *Hellenistic Sculpture*, London.
- Stančo, L., 2007: „The Portrait Tradition of Ancient Bactria“, *Eirene*, roč. XLIII, Praha, s. 186 – 193.
- Stewart, A. F., 1993: *Faces of Power: Alexander's Image and Hellenistic Politics*, University of California Press.
- Suhr, E. G., 1931: *Sculptured portraits of Greek statesmen with a special study of Alexander the Great*, Baltimore.
- Tarzi, Z., 1977: „Hadda à la lumière des trois dernières campagnes de fouilles de Tapa-è-Shotor (1974-1976)“, *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, sv. 120, č. 3, s. 381-410.

8. Katalog

- Plastika** - volná plastika: - Hlavy a busty hledící vlevo (*viz tab. 1*)
 - Hlavy a busty hledící rovně (*viz tab. 2*)
 - Hlavy a busty hledící vpravo (*viz tab. 3*)
 - Celé postavy (*viz tab. 4*)
 - reliéfní plastika (*viz tab. 5*)

Mince (*viz tab. 6*)

Gemy (*viz tab. 7*)

Nástěnné malby (*viz tab. 8*)

Mozaiky (*viz tab. 9*)

Poznámka:

V tabulkách označených „Hlavy a busty“ (tab. 1, 2, 3) je u údaje velikosti vždy uvedena výška hlavy, tj. od vrcholu hlavy včetně vlasů k bradě, pokud není definováno jinak.

Tabulka 1 Volná plastika - Hlavy a busty hledící vlevo

Hlavy a busty hledící vlevo	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Hlava z Pelly	Jannitsá / Pella	v = 27,5 cm	200 – 175 př. Kr.	Kunze 2000, s. 41, Stewart 1993, s. 284 – 286, Smith 1991, s. 22, Pollitt 1986, s. 21	1
Hlava z Pergamu	Pergamon / Istanbul	v = 35 cm	1. pol. 2. století př. Kr.	Kunze 2000, s. 51, Stewart 1993, s. 55, 332 – 333, 335, Ridgway 1990, s. 121 – 122, Pollitt 1986, s. 21, 29, Bieber 1965, s. 187, Bieber 1964, s. 63 – 66, Suhr 1931, s. 129, Bernoulli 1905, s. 81 – 82	2
Alexandr typu Schwarzenberg	Tivoli / Mnichov	v = 25,5 cm	římská doba	Hansen – Tellenbach – Wiczorek (vyd.) 2010, s. 49, 242, Kunze 2000, s. 39, Ridgway 1990, s. 123	3
Alabastrová busta z Egypta	Alexandrie / New York	podživotní	2. století př. Kr.	Stewart 1993, s. 334 – 335, Bieber 1965, s. 186, Bieber 1964, s. 66 – 67	4
Hlava v Britském muzeu	Alexandrie / Londýn	v = 25,5 cm	pozdní 2. století př. Kr.	Kunze 2000, s. 55, Stewart 1993, s. 424, Smith 1991, s. 22, Pollitt 1986, s. 30, Bieber 1964, s. 58, Suhr 1931, s. 99, Bernoulli 1905, s. 62 – 63, Schreiber 1903, s. 51 – 54, Koepp 1892, s. 19 – 20	5
Hlava ze sbírky Ernesta Sieglina ve Stuttgartu	Alexandrie / Stuttgart	v = 17 cm	3. století př. Kr.	Stewart 1993, Bieber 1964, s. 58, Suhr 1931, s. 100 – 101, Bernoulli 1905, s. 37 – 39, Schreiber 1903, s. 46 – 51	---

Hlavy a busty hledící vlevo	původ/součas- né umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Hlava v Kodani	Alexandrie / Kodaň	v = 35 cm	helénis- mus	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 243, Kunze 2000, s. 47, Stewart 1993, s. 54, 251, 331, Bieber 1964, s. 59, Suhr 1931, s. 128 – 129, Bernoulli 1905, s. 79 – 81	6
Hlava ze sbírky Alexandra Max. de Zogheba	Alexandrie / Alexandrie	mírně nadživotní	římská doba	Suhr 1931, s. 130, Schreiber 1903, s. 54	---
Bronzová busta z výstavy v muzeu ve Stendalu	? / ?	v = 26 cm, celková v = 72 cm	2. pol. 2. století př. Kr.	Kunze 2000, s. 8 – 9, 11 – 23, 29 – 31	---
Hlava Alexandra- Hérakla	Athény / Athény	?	období diadochů	Bieber 1964, s. 52	7
Hlava v Kapitolském muzeu	Itálie / Řím	celková v = 58,3 cm	2. století po Kr.	Stewart 1993, s. 333, Pollitt 1986, s. 29, Bieber 1965, s. 188, Bieber 1964, s. 70 – 71, 74, 78, Suhr 1931, s. 126 – 127, Bernoulli 1905, s. 65 – 68, Schreiber 1903, s. 71 – 79, Koepf 1892, s. 21	8
Hlava z Ptolemais v Kyrenaice	Ptolemais / Boston	nadživotní	rané 3. století po Kr.	Stewart 1993, s. 333 – 334, Bieber 1965, s. 188, Bieber 1964, s. 76, 78, Suhr 1931, s. 127 – 128, Bernoulli 1905, s. 70 – 73	9
Hlava z Tarsu	Tarsos / Kodaň	nadživotní	69 – 96 po Kr.	Stewart 1993, s. 337 – 338, Bieber 1965, s. 188, Bieber 1964, s. 73, 78, 79	10

Tabulka 2 Volná plastika - Hlavy a busty hledící rovně

Hlavy a busty hledící rovně	původ/součas- né umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Alexandr typu Erbach z athénské Akropole	Athény / Athény	v = 27,5 cm	pozdní helénis- mus	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 48, Kunze 2000, s. 37, Stewart 1993, s. 66 – 67, 106 – 112, 118 – 119, Smith 1991, s. 22, Ridgway 1990, s. 135, Bieber 1964, s. 25	11
Hlava z athénské Akropole (typ Erbach)	Athény / Athény	?	?	Suhr 1931, s. 122, Bernoulli 1905, s. 41 – 42	---
Hlava z Madytu (typ Erbach)	Madytos / Berlín	celková v = 44,5 cm	římská doba	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 241, Suhr 1931, s. 122 – 123, Bieber 1964, s. 25, Bernoulli 1905, s. 40	12
Alexandr-Medúza	? Etrurie / Malibu	celková v = 51 cm	rané 3. století př. Kr.	Grossman 2001, s. 59	13
Terakotová votivní destička s hlavou se sloním skalpem	Malá Asie / Malibu	d = 18,8 cm	3. – 2. století př. Kr.	Grossman 2001, s. 62	14

Tabulka 3 Volná plastika - Hlavy a busty hledící vpravo

Hlavy a busty hledící vpravo	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Herma typu Azara	Tivoli / Paříž	v = 25 cm, celková v = 68 cm	2. století po Kr.	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 48 – 49, Kunze 2000, s. 10, 43, Stewart 1993, s. 165 – 171, Smith 1991, s. 21, Ridgway 1990, s. 123, 135, Pollitt 1986, s. 21, Bieber 1965, s. 184, Bieber 1964, s. 27, 32, 33 – 36, 64, Suhr 1931, s. 85 – 89, Bernoulli 1905, s. 21 – 26, Schreiber 1903, s. 17 – 19, 28 – 40	15
Hlava z Dresselovy sbírky v Drážďanech	? Řím / Drážďany	celková v = 39 cm	rané 3. století př. Kr.	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 242, Kunze 2000, s. 49 – 51, Stewart 1993, s. 425, Smith 1991, s. 21, Bieber 1964, s. 27, 36, Suhr 1931, s. 102, Bernoulli 1905, s. 42 – 44	16
Hlava v Ženevě	? / Ženeva	?	helénismus	Stewart 1993, s. 165, Bieber 1965, s. 184, Bieber 1964, s. 27	17
Slonovinová hlavička z Hrobky II ve Vergině	Vergina / Vergina	miniaturní	před 317 př. Kr.	Stewart 1993, s. 45, Ridgway 1990, s. 117	18
Soška z Priéné	Priéné / Berlín	v = 9,1 cm, celková v = 28 cm	rané 3. století př. Kr.	Stewart 1993, s. 54, 307, 334 – 335, Ridgway 1990, s. 122 – 123, Pollitt 1986, s. 30, Bieber 1965, s. 186, Bieber 1964, s. 55, 66, Suhr 1931, s. 96 – 98, Bernoulli 1905, s. 58 – 60, Kekule 1899, s. 1 – 9	19
Tzv. busta Inopus	Délos / Paříž	nadživotní	2. století př. Kr.	Bieber 1964, s. 67, Suhr 1931, s. 110 – 111, Bernoulli 1905, s. 88 – 89, Koepp 1892, s. 24	---
Hlava z Asklépiovy svatyně na Kóu	Kós / Istanbul	v = 20,5 cm	2. pol. 2. století př. Kr.	Kunze 2000, s. 53, Pollitt 1986, s. 29, Bieber 1964, s. 59 – 60, 66	20
Hlava v Clevelandu	Alexandrie / Cleveland	celková v = 26,5 cm	3. – 2. století př. Kr.	Smith 1991, s. 22, Bieber 1964, s. 59	---
Hlava ze Skythopolis v Sýrii	Skythopolis / Jeruzalém	?	2. století př. Kr.	Smith 1991, s. 22	---
Hlava ze sbírky Barracco	? / Řím	?	? rané 3. století př. Kr.	Bieber 1964, s. 76, 78, Suhr 1931, s. 92 – 94, Bernoulli 1905, s. 77 – 79, Schreiber 1903, s. 68 – 71, Koepp 1892, s. 24	---
Hlava v Chatsworth House	? / Derbyshire	?	?	Bieber 1964, s. 73, Suhr 1931, s. 90 – 91, Bernoulli 1905, s. 52 – 54, Schreiber 1903, s. 59 – 64	---

Hlavy a busty hledící vpravo	původ/součas- né umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Hlava v Alexandrii	Alexandrie / Alexandrie	v = 10 cm	?	Suhr 1931, s. 95 – 96, Bernoulli 1905, s. 35 – 36, Schreiber 1903, s. 41 – 45	---
Tzv. „Umírající Alexandr“	? / Florencie	?	?	Suhr 1931, s. 113 – 114, Bernoulli 1905, 90 – 91, Koepp 1892, s. 21	---

Tabulka 4 Volná plastika – Celé postavy

Celé postavy	původ/součas- né umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Alexandr typu Rondanini	? / Mnichov	výška hlavy = 26 cm	? 338 / pozdní helénis- mus	Kunze 2000, s. 45 – 47, Stewart 1993, s. 113 – 116, Ridgway 1990, s. 113 – 116, Bieber 1965, s. 183, Bieber 1964, s. 25 – 27, Suhr 1931, s. 105 – 107, Bernoulli 1905, s. 44 – 51, Schreiber 1903, Koepp 1892, s. 16 – 18	21
Socha z Magnésie	Magnésie / Istanbul	v = 190 cm	2. pol. 2. století př. Kr.	Stewart 1993, s. 55, 307, 334 – 336, Ridgway 1990, s. 122, Pollitt 1986, s. 30, Bieber 1964, s. 65 – 66, Suhr 1931, s. 103 – 104, Bernoulli 1905, s. 55 – 57	22
Alexandr-Pan	Pella / Pella	v = 37,5 cm	3. století př. Kr.	Stewart 1993, s. 54, 286 – 287, Ridgway 1990, s. 125	23
Soška z Gabií	Gabii / Paříž	polovina životní velikosti	? 1. století po Kr.	Bieber 1964, s. 74, Suhr 1931, s. 108 – 109, Bernoulli 1905, s. 84, Schreiber 1903, s. 111 – 113	24
Bronzová soška Alexandra s kopím v Louvru	Egypt / Paříž	v = 16,5 cm	? 332 – 330 př. Kr.	Pollitt 1986, s. 22, Bieber 1965, s. 184, Bieber 1964, s. 34 – 35, 65, Suhr 1931, s. 116, Bernoulli 1905, s. 102 – 103, Schreiber 1903, s. 101 – 110	25
Bronzová soška v Louvru	Alexandrie / Paříž	v = 15,5 cm	helénis- mus	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 244, Schreiber 1903, s. 101 – 110	26
Tzv. Alexandr Nelidow	? Makedonie / Cambridge	odhadovaná výška celé postavy = 11 – 12 cm	? helénis- mus/ římská doba	Buitron 1973, s. 393 – 400, Suhr 1931, s. 131 – 132, Bernoulli 1905, s. 106 – 108	27
Alexandr Aigiochos	Alexandrie / Berlín	v = 14,1 cm	2. století př. Kr.	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 244, Stewart 1993, s. 172 – 173, Ridgway 1990, s. 117, Bieber 1964, s. 53, 54, 62, Bernoulli 1905, s. 112 – 114, Schreiber 1903, s. 142 – 145	28

Celé postavy	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Jezdecká soška z Herculanea	Herculaneum / Neapol	v = 48,5 cm, d = 47 cm	1. století př. Kr. – 1. století po Kr.	Hansen – Tellenbach – Wiczorek (vyd.) 2010, s. 240, Stewart 1993, s. 123 – 124, 127 – 128, Ridgway 1990, s. 119 – 121, Bieber 1964, s. 36, Suhr 1931, s. 118 – 120, Bernoulli 1905, s. 98 – 101, Koepp 1892, s. 15 – 16	29
? Alexandr krotící Búkefala	? / Florencie	?	helénismus	Bieber 1964, s. 24	30
Bronzová soška z Reims	Reims / Paříž	?	1. – 3. století po Kr.	Bieber 1964, s. 74, Suhr 1931, s. 124 – 125, Bernoulli 1905, s. 115 – 118, Schreiber 1903, s. 113 – 115	---

Tabulka 5 *Reliéfní plastika*

Reliéfní plastika	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Tzv. „Alexandřův sarkofág“	Sidón / Istanbul	délka u baze = 318 cm	325 – 311 př. Kr.	Palagia 2002, s. 186 – 189, 194 – 195, 200, 255, Stewart 1993, s. 43 – 44, 127, 128, 274 – 275, Ridgway 1990, s. 112, 134 – 135, Pollitt 1986, s. 38 – 40, 43, 45, Bieber 1965, s. 185, Bieber 1964, s. 50 – 52, Suhr 1931, s. 79 – 81, 83, Bernoulli 1905, s. 101, 118 – 122	31, 32
Vajrapani-Alexandr	Tepe Šotor / ?	?	? 2. století po Kr.	Stančo 2007, s. 189, Tarzi 1976, s. 403 – 404	33
Reliéf s lovem na lva z Messéné	Messéné / Paříž	v = 59,5 cm	320 – 318/ 3. století př. Kr.	Cohen 2010, s. 76 – 78, Palagia 2002, s. 202 – 206, Stewart 1993, s. 274 – 277, Pollitt 1968, s. 31, Suhr 1931, s. 82 – 83, Bernoulli 1905, s. 123	34

Tabulka 6 *Mince*

Mincovní obraz	strana mince	ražba	místo ražby	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Hérakles s rysy Alexandra	averz	Alexandr III.	Sikyón	cca. 330 př. Kr.	Hansen – Tellenbach – Wieczorek (vyd.) 2010, s. 247 – 249, 302, Ridgway 1990, s. 111 – 112, Pollitt 1986, s. 25 – 28, Bieber 1965, s. 185 – 186	35
Hérakles s rysy Alexandra	averz	Alexandr III.	Sidón	cca. 325 př. Kr.		36
Alexandr na koni útočící na slona	averz	Alexandr III.	Babylon	cca. 323 př. Kr.		37
Alexandr jako Král Asie	reverz	Alexandr III.	Babylon	cca. 323 př. Kr.		37
Hérakles s rysy Alexandra	averz	Alexandr III.	Babylon	cca. 323 př. Kr.		38
Alexandr-Hérakles	averz	Seleukos I.	Seleukie na Tigridu	po r. 300 př. Kr.		39
Alexandr jako Zeus-Ammón	averz	Lýsimachos	Thrákie	cca. 290 př. Kr.		40
Alexandr jako zeus-Ammón	averz	Lýsimachos	Magnésie nad Meandrem	cca. 297 – 290 př. Kr.		41
Alexandr se sloním skalpem	averz	Ptolemáios I.	?	cca. 318 – 311 př. Kr.		42
Alexandr na voze taženém slonem	reverz	Ptolemáios I.	Kyréné	cca. 298 – 294 př. Kr.		---

Tabulka 7 *Gemy*

Gemy	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Tzv. Neisova gema	? / Petrohrad	29 x 20 mm	konec 4. / 3. století př. Kr.	Stewart 1993, s. 51, 198, 199 – 201, 203, Pollitt 1986, s. 23, 30, Bieber 1965, s. 184, Bieber 1964, s. 27, 37, 38, 44, 66, Suhr 1931, s. 75, Bernoulli 1905, s. 133 – 134, Schreiber 1903, s. 205 – 207	43
Turmalínová gema v Oxfordu	? / Oxford	24 x 24 mm	290 – 250 př. Kr.	Stančo 2007, s. 188, Stewart 1993, s. 51 – 52, 54, 321 – 323	---
Zlatý prsten s karneolem	Malá Asie / Malibu	22 x 13 mm	1. století př. Kr.	Grossman 2001, s. 63	44

Tabulka 8 *Nástěnné malby*

Nástěnné malby	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Lovecký vlýs v Hrobce II ve Vergině	Vergina / Vergina	?	konec 4. století př. Kr.	Cohen 2010, s. 239 – 240, Palagia 2002, s. 194 – 202, Stewart 1993, s. 47, 131, 274 – 277, 305 – 306	45
Alexandr-Zeus v domu Vetůů	Pompeje / Pompeje	?	1. století po Kr.	Stewart 1993, s. 47, 198, Pollitt 1986, s. 22	46
Svatba Alexandra a Stateiry	Pompeje / Pompeje	v = 129 cm	1. století po Kr.	Stewart 1993, s. 47, 186	47

Tabulka 9 *Mozaiky*

Mozaiky	původ/současné umístění	velikost	datace	vybraná bibliografie	obrazová příloha
Lov na lva v Dionýsově domu v Pelle	Pella / Pella	490 x 320 cm	pozdní 4. století př. Kr.	Cohen 2010, s. 64 – 68, Palagia 2002, s. 185 – 186	48
Tzv. Alexandrova mozaika	Pompeje / Neapol	582 x 313 cm	2. století př. Kr.	Hansen – Tellenbach – Wiczorek (vyd.) 2010, s. 49 – 50, 67 – 75, Stewart 1993, s. 47, 130 – 150, 151 – 153, 299 – 300, Pollitt 1986, s. 45 – 46, Bieber 1964, s. 46 – 47, Suhr 1931, s. 77 – 79, 83, Bernoulli 1905, s. 31 – 32, Schreiber 1903, s. 73, Koepp 1892, s. 14	49

9. Seznam obrazových příloh

Příloha 1: Hlava z Jannitsá. Pella (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 2: Hlava z Pergamu. Istanbul (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 3: Alexandr typu Schwarzenberg. Mnichov (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 4: Alabastrová busta z Alexandrie. New York (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 5: Hlava z Alexandrie. Londýn (Převzato z: *Pollitt 1986*).

Příloha 6: Hlava z Alexandrie. Kodaň (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 7: Alexandr jako Hérakles. Athény (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

Příloha 8: Alexandr jako Hélios. Řím (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 9: Hlava z Ptolemais. Boston (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 10: Hlava z Tarsu. Kodaň (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 11: Alexandr typu Erbach. Athény (Převzato z: *Smith 1991*).

Příloha 12: Hlava z Madytu. Berlín (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 13: Alexandr jako Medúza. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).

Příloha 14: Terakotová votivní destička z Malé Asie. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).

Příloha 15: Herma typu Azara. Louvre (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 16: Hlava z Dresselovy sbírky. Drážďany (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 17: Alexandrova hlava. Ženeva (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 18: Slonovinová hlavička z Hrobky II ve Vergině. Vergina (Převzato z: *Cartledge 2007*).

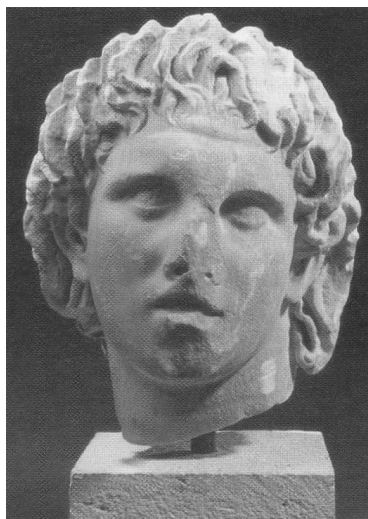
Příloha 19: Soška z Priéné. Berlín (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 20: Hlava z Kóu. Istanbul (Převzato z: *Pollitt 1986*).

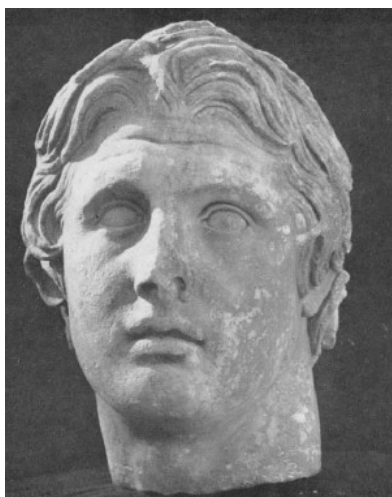
Příloha 21: Alexandr typu Rondanini. Mnichov (Převzato z: *Bieber 1965*).

- Příloha 22: Socha z Magnésie. Istanbul (Převzato z: *Pollitt 1986*).
- Příloha 23: Alexandr jako bůh Pan. Pella (Převzato z: *Cartledge 2007*).
- Příloha 24: Soška z Gabií. Louvre (Převzato z: *Cartledge 2007*).
- Příloha 25: Bronzová soška z Egypta. Louvre (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 26: Bronzová soška z Alexandrie. Louvre (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).
- Příloha 27: Tzv. Alexandr Nelidow. Cambridge (Převzato z: *Buitron 1973*).
- Příloha 28: Soška s aigidou z Alexandrie. Berlín (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).
- Příloha 29: Jezdecká soška z Herculanea. Neapol (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).
- Příloha 30: ? Alexandr krotící Búkefala. Florencie (Převzato z: *Cartledge 2007*).
- Příloha 31: Bitevní scéna na tzv. „Alexandrově sarkofágu“ ze Sidónu. Istanbul (Převzato z: *Cartledge 2007*). Detail hlavy Alexandra se lvím skalpem (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 32: Lovecká scéna na tzv. „Alexandrově sarkofágu“ ze Sidónu. Istanbul (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 33: Fragment plastiky Vajrapaniho-Alexandra z Tepe Šotor v Afghaništanu (Převzato z: *Tarzi 1976*).
- Příloha 34: Reliéf z Messéné s lovem na lva. Louvre (Převzato z: *Cartledge 2007*).
- Příloha 35: Averz mince Alexandra III. ze Sikyónu, cca. 330 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 36: Averz mince Alexandra III. ze Sidónu, cca. 325 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 37: Mince Alexandra III. vydaná v Babylonu, cca. 323 př. Kr. (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).
- Příloha 38: Averz mince Alexandra III. z Babylonu, cca. 323 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 39: Averz mince Seleuka I. ze Seleukie na Tigridu, po roce 300 př. Kr. (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

- Příloha 40: Avers mince Lýsimacha vydané v Thrákii, cca. 290 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 41: Avers mince Lýsimacha z Magnésie nad Meandrem, cca. 297 – 290 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 42: Avers mince Ptolemáia I., cca. 318 – 311 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 43: Tzv. Neisova gema. Petrohrad (Převzato z: *Bieber 1965*).
- Příloha 44: Zlatý prsten s karneolovým kamenem z Malé Asie. Otisk prstenu. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).
- Příloha 45: Freska na architrávu v Hrobce II ve Vergině. Detail postavy Alexandra (Převzato z: *Cohen 2010*).
- Příloha 46: Freska Alexandra jako boha Dia v domu Vetů v Pompejích (Převzato z: *Pollitt 1986*).
- Příloha 47: Freska se svatbou Alexandra a Stateiry v domu v Pompejích (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).
- Příloha 48: Mozaika v Dionýsově domu v Pella. Lov na lva. Pella (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).
- Příloha 49: Tzv. Alexandrova mozaika z Domu fauna v Pompejích. Detail postavy Alexandra. Neapol (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

Příloha 1: Hlava z Jannitsá. Pella (Převzato z: *Cartledge 2007*).

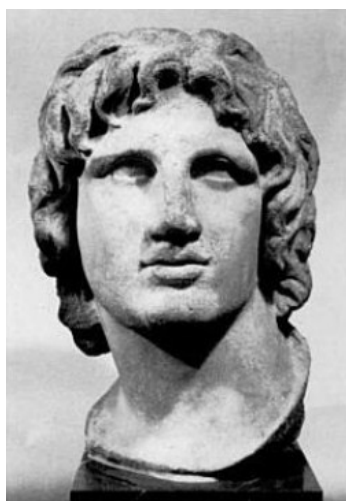
Příloha 2: Hlava z Pergamu. Istanbul (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 3: Alexandr typu Schwarzenberg. Mnichov (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 4: Alabastrová busta z Alexandrie. New York (Převzato z: *Bieber 1965*).

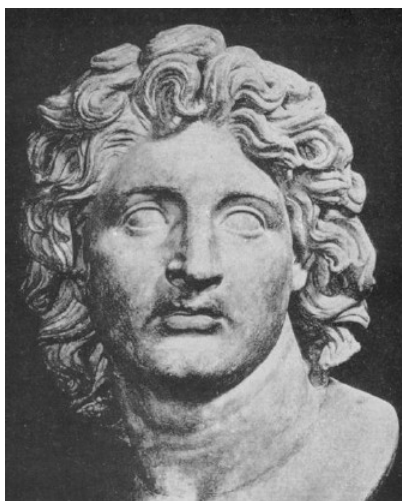
Příloha 5: Hlava z Alexandrie. Londýn (Převzato z: *Pollitt 1986*).

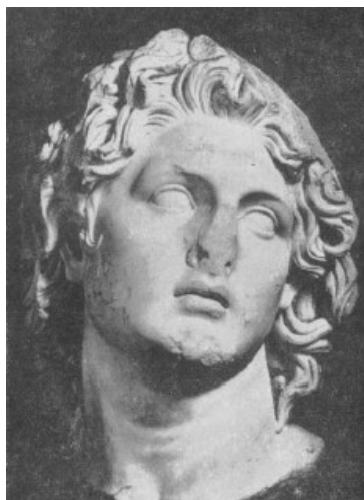
Příloha 6: Hlava z Alexandrie. Kodaň (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

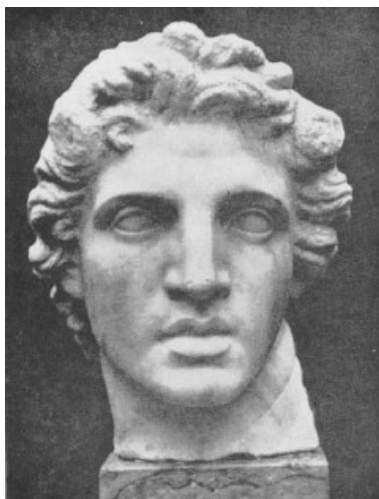
Příloha 7: Alexandr jako Hérakles. Athény (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

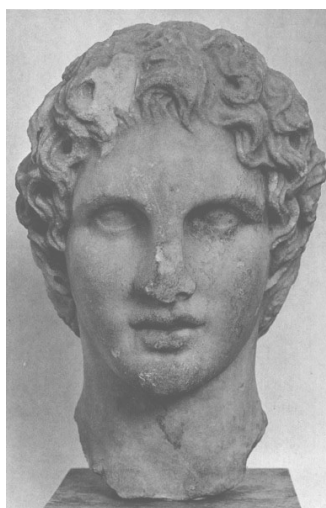
Příloha 8: Alexandr jako Hélios. Řím (Převzato z: *Bieber 1965*).

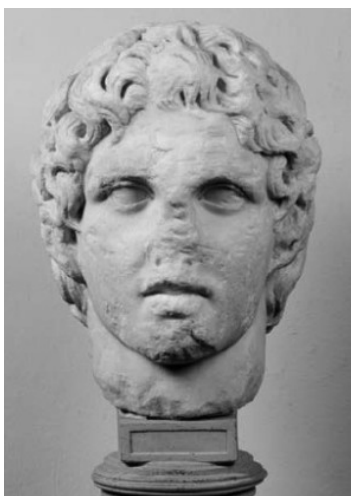
Příloha 9: Hlava z Ptolemais. Boston (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 10: Hlava z Tarsu. Kodaň (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 11: Alexandr typu Erbach. Athény (Převzato z: *Smith 1991*).

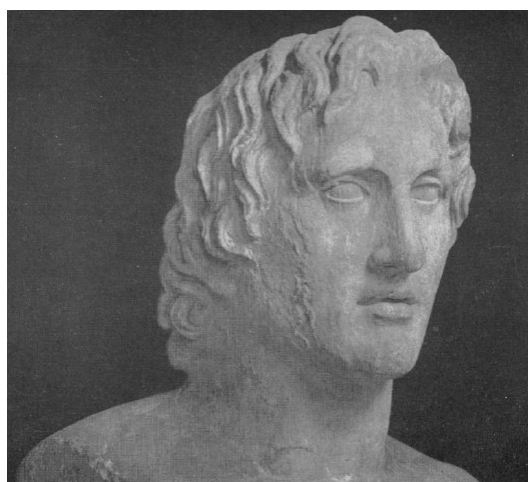
Příloha 12: Hlava z Madytu. Berlín (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 13: Alexandr jako Medúza. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).

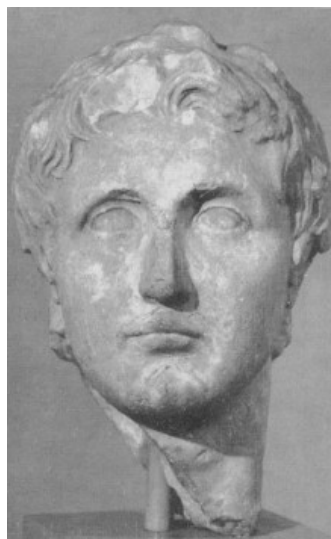
Příloha 14: Terakotová votivní destička z Malé Asie. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).

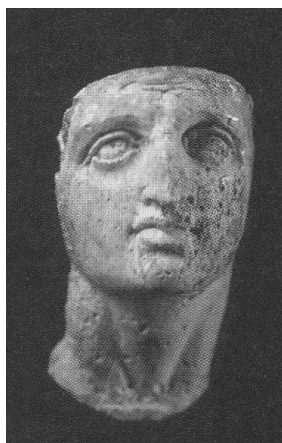
Příloha 15: Herma typu Azara. Louvre (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 16: Hlava z Dresselovy sbírky. Drážďany (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 17: Alexandrova hlava. Ženeva (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 18: Slonovinová hlavička z Hrobky II ve Vergině. Vergina (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 19: Soška z Priéné. Berlín (Převzato z: *Bieber 1965*).

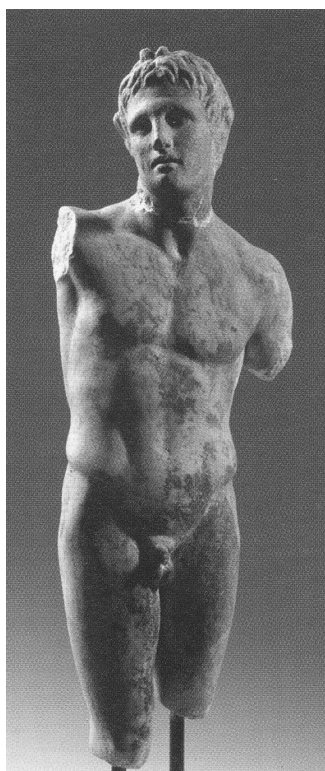
Příloha 20: Hlava z Kóu. Istanbul (Převzato z: *Pollitt 1986*).

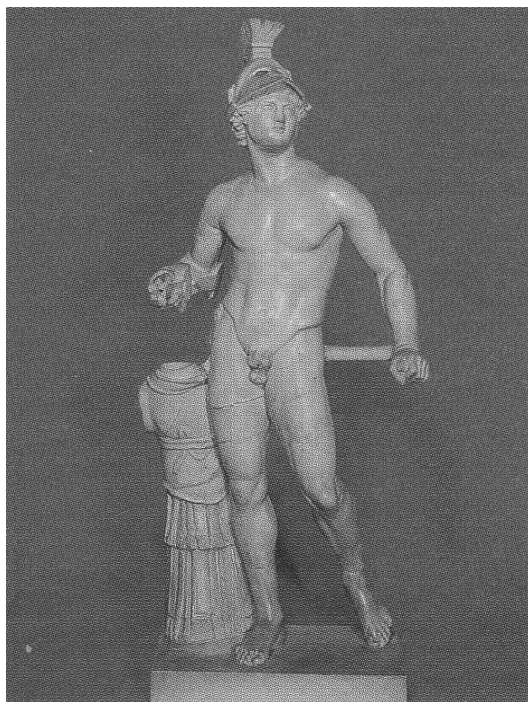
Příloha 21: Alexandr typu Rondanini. Mnichov (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 22: Socha z Magnésie. Istanbul (Převzato z: *Pollitt 1986*).

Příloha 23: Alexandr jako bůh Pan. Pella (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 24: Soška z Gabií. Louvre (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 25: Bronzová soška z Egypta. Louvre (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 26: Bronzová soška z Alexandrie. Louvre (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 27: Tzv. Alexandr Nelidow. Cambridge (Převzato z: *Buitron 1973*).

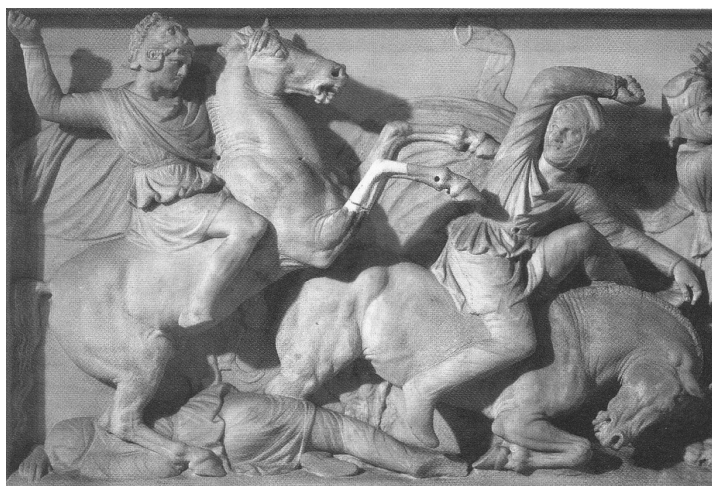
Příloha 28: Soška s aigidou z Alexandrie. Berlín (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 29: Jezdecká soška z Herculanea. Neapol (Převzato z: vyd. *Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 30: ? Alexandr krotící Búkefala. Florencie (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 31: Bitevní scéna na tzv. „Alexandrově sarkofágu“ ze Sidónu. Istanbul (Převzato z: *Cartledge 2007*). Detail hlavy Alexandra se lvím skalpem (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 32: Lovecká scéna na tzv. „Alexandrově sarkofágu“ ze Sidónu. Istanbul (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 33: Fragment plastiky Vajrapaniho-Alexandra z Tepe Šotor v Afghaništanu (Převzato z: *Tarzi 1977*).

Příloha 34: Reliéf z Messéné s lovem na lva. Louvre (Převzato z: *Cartledge 2007*).

Příloha 35: Averz mince Alexandra III. ze Sikyónu, cca. 330 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 36: Averz mince Alexandra III. ze Sidónu, cca. 325 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 37: Mince Alexandra III. vydaná v Babylonu, cca. 323 př. Kr. (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

Příloha 38: Averz mince Alexandra III. z Babylonu, cca. 323 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 39: Averz mince Seleuka I. ze Seleukie na Tigridu, po roce 300 př. Kr. (Převzato z: *vyd. Hansen – Tellenbach – Wieczorek 2010*).

Příloha 40: Averz mince Lýsimacha vydané v Thrákii, cca. 290 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 41: Averz mince Lýsimacha z Magnésie nad Meandrem, cca. 297 – 290 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

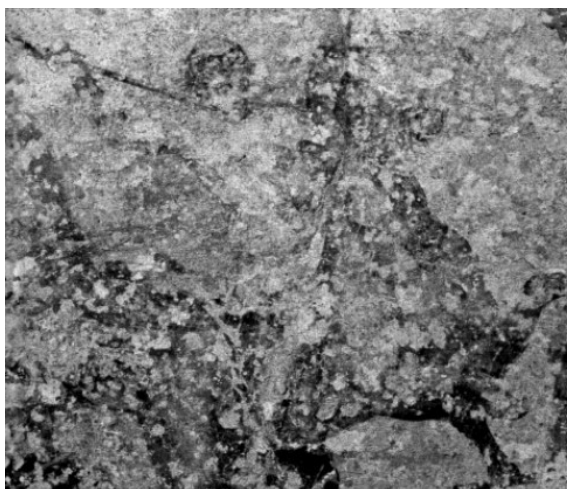
Příloha 42: Averz mince Ptolemáia I., cca. 318 – 311 př. Kr. (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 43: Tzv. Neisova gema. Petrohrad (Převzato z: *Bieber 1965*).

Příloha 44: Zlatý prsten s karneolovým kamenem z Malé Asie. Otisk prstenu. Malibu (Převzato z: *Grossman 2001*).

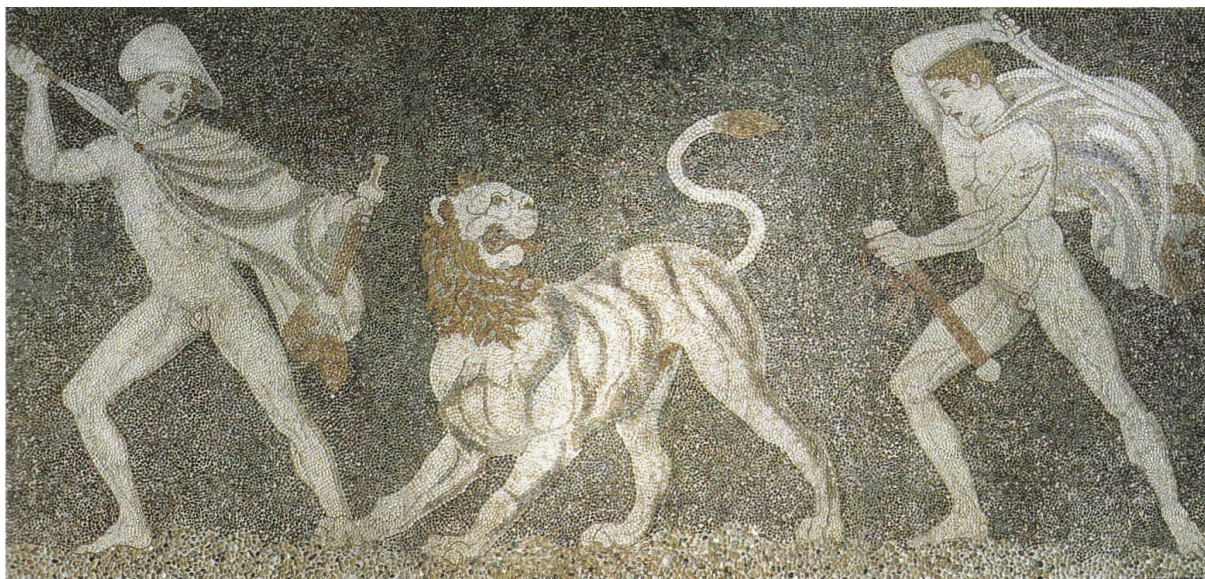
Příloha 45: Freska na architrávu v Hrobce II ve Vergině. Detail postavy Alexandra (Převzato z: *Cohen 2010*).

Příloha 46: Freska Alexandra jako boha Dia v domu Vetiiů v Pompejích (Převzato z: *Pollitt 1986*).

Příloha 47: Freska se svatbou Alexandra a Stateiry v domu v Pompejích (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

Příloha 48: Mozaika v Dionýsově domu v Pelle. Lov na lva. Pella (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).

Příloha 49: Tzv. Alexandrova mozaika z Domu fauna v Pompejích. Detail postavy Alexandra. Neapol (Převzato z: *Fildes – Fletcher 2002*).